

[www.salampnu.com](http://www.salampnu.com)

## سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

[www.salampnu.com](http://www.salampnu.com)

# دانشگاه پیام نور

## شناسنامه چکیده درس

نام درس: کارگاه برنامه ریزی روستایی

تعداد واحد درسی: ۲

نام منبع درس: کارگاه برنامه ریزی روستایی

نام مؤلف: دکتر حسین آسایش

تهیه کننده: مصطفی طالشی عضو هیات علمی مرکز فریمان

# بخش اوّل

تعاريف، مفاهيم واهميت و جا يگاه درس

مطالعات و تحقيقات روستايي



# فصل اول

## اهمیت و جایگاه درس

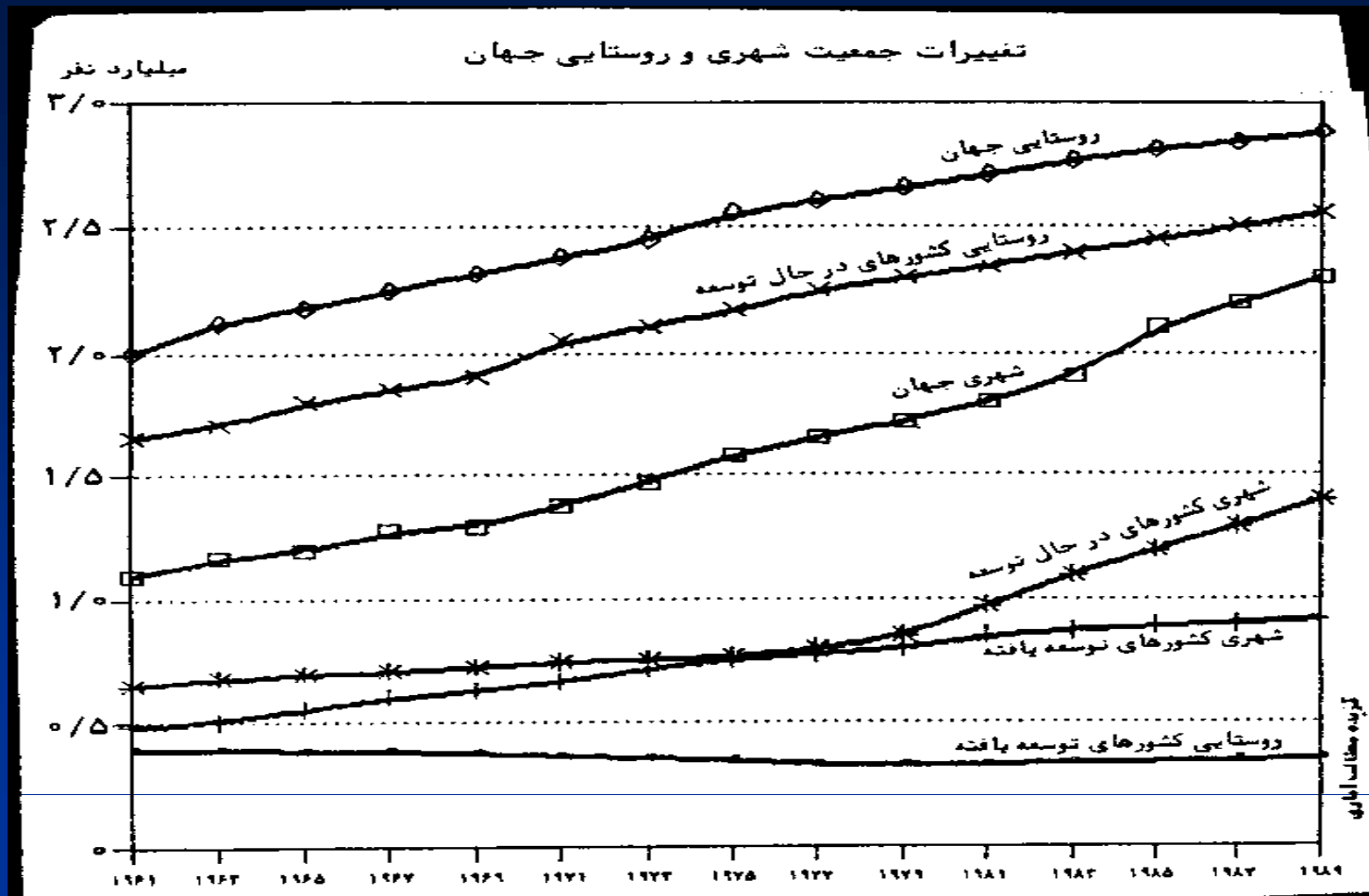
### ۱-۱- نقش و اهمیت روستا

مناطق روستایی کجاست؟

مناطق روستایی همان جایی است که اکثریت مردم جهان در آنجا زندگی می کنند.

متأسفانه اکثر این مردمان را فقیران و محرومان تشکیل می دهند.





تعداد مردمی که در مناطق روستایی کشورهای در حال توسعه زندگی می کنند در حدود ۶۴ درصد کل جمعیت این کشورها را تشکیل می دهد.

تفاوت فاحش بین دو منطقه (شهر و روستا) به ویژه در کشورهای جهان سوم بسیار نگران کننده و سؤالات متعددی را برای هر محقق مطرح می کند

- چرا چنین تفاوت آشکاری با چنین فقر وحشتناکی نه تنها در قاره های مختلف بلکه در داخل یک کشور؟

- چگونه یک جامعه سنتی دارای اقتصاد معیشتی ( بهره وری پایین ) می تواند به جامعه نوین که بهتر بهره وری و درآمد بالایی دارد تبدیل شود ؟

- تا چه حد فعالیتهای اقتصادی شهرهای بزرگ به هدفهای توسعه مناطق فقیرروستایی کمک می کند یا به آن لطمه می زند؟

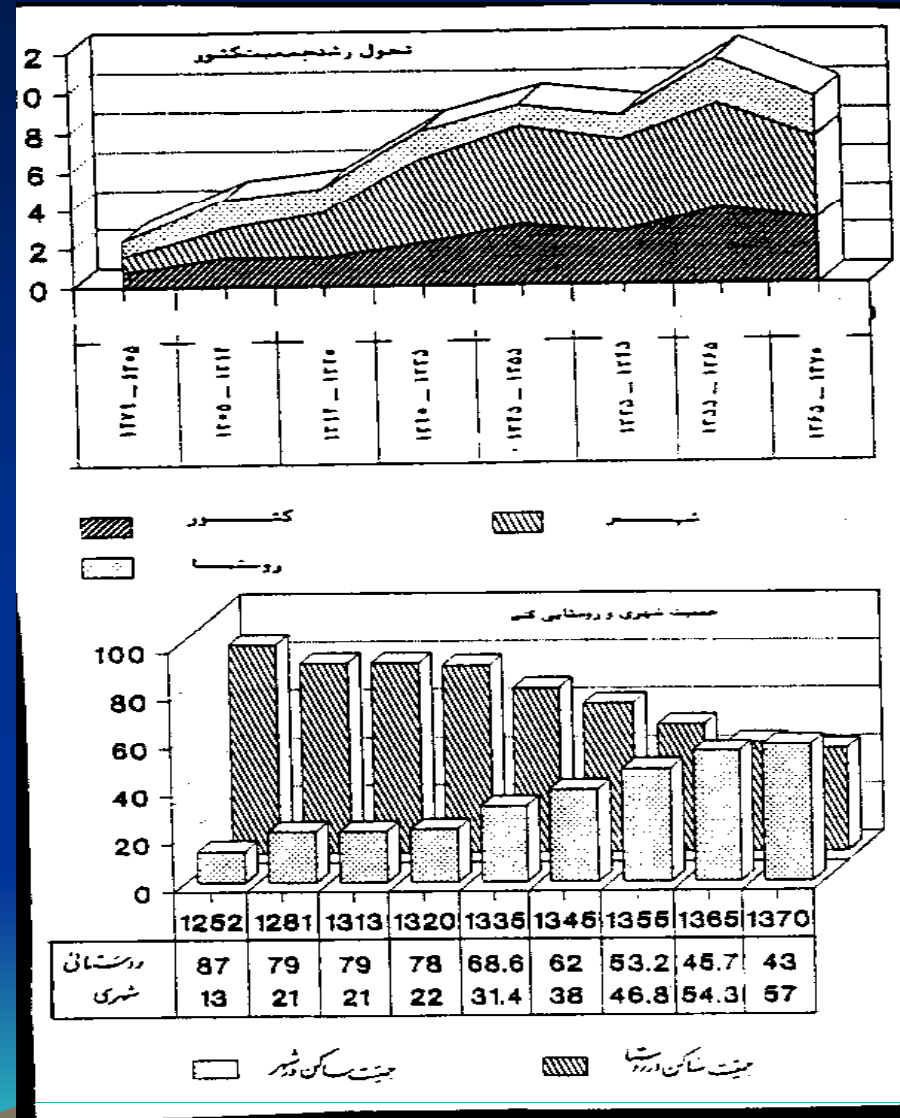
- برحسب چه فرآیندی و در تحت چه شرایطی کشاورزان معیشتی روستایی در مناطق دور افتاده تکامل می یابند و به زارعین تجاری مبدل می شوند؟

این سؤالات می تواند ضرورت برنامه ریزی توسعه در مناطق روستایی را به نحو گویایی باز گو نماید و بگوید: «اگر قرار است توسعه انجام بگیرد و خود مستمر باشد باید به طور راعم از مناطق روستایی و به طور اخص از بخش کشاورزی آغاز شود.»

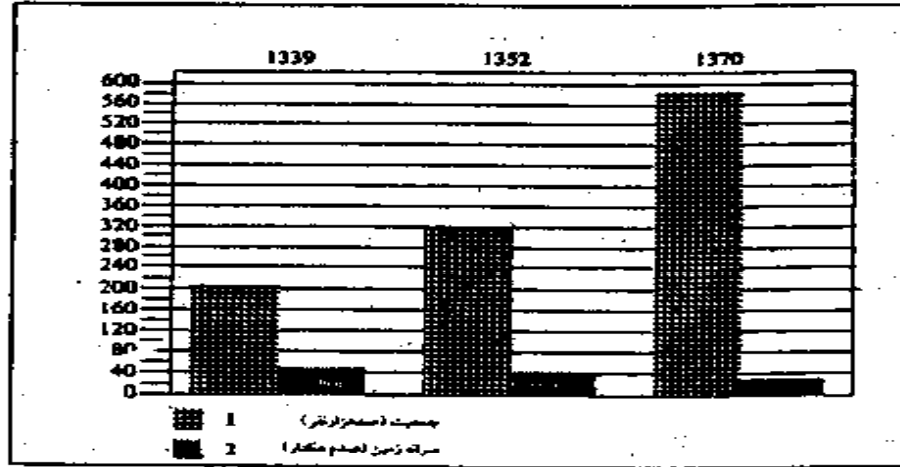


اهمیت بی چون و چرای برنامه ریزی روستایی برای تحقق توسعه اقتصادی - اجتماعی کشورها را آشکار می سازد.

بنابراین همین تجربیات از دهه ۱۹۷۰ به بعد به طور وسیع شاهد تحول در طرز تلقی اقتصاددانان و برنامه ریزان نسبت به توسعه و برنامه ریزی هستیم .



شماره ۱ شماره : رابطه جمعیت و سرانه زمین مزرعه‌ای (سرانه زمین) در مقاطع مختلف



حدود ۰/۵۲ هکتار

حدود ۰/۵۲ هکتار

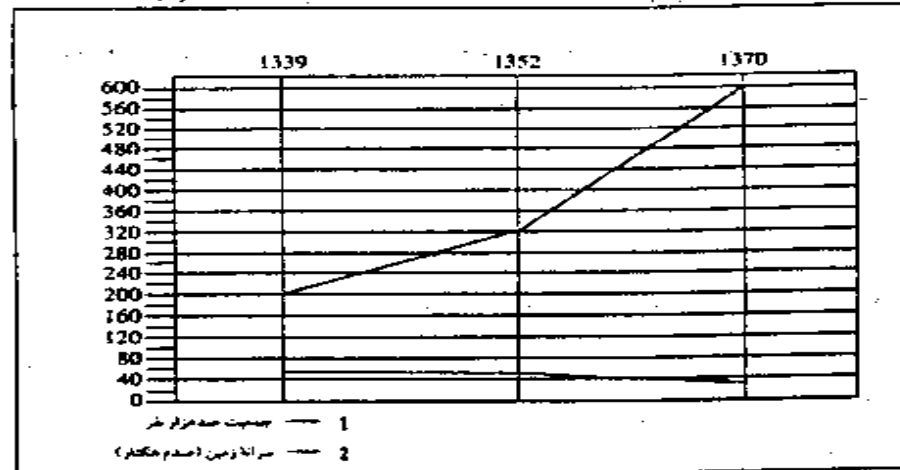
حدود ۰/۲۹ هکتار

سرانه زمین مزرعه‌ای در سال ۱۳۳۹

سرانه زمین مزرعه‌ای در سال ۱۳۵۲-۵۳

سرانه زمین مزرعه‌ای در سال ۱۳۶۷-۷۰

شماره ۲ شماره : رابطه جمعیت کشور با سرانه زمین مزرعه‌ای در سالهای ۱۳۶۷، ۱۳۵۳، ۱۳۴۹ - کمتر از





## ۲\_۱\_ اهداف درس (برنامه ریزی روستایی)

هدف اصلی درس «کارگاه برنامه ریزی روستایی» ایجاد بینش و مهارتهای عملی در دانشجویان جغرافیا است اولین هدف یک درس کارگاهی جامع، آشنا ساختن دانشجویان با گستره ای از روشها و مهارتهای کاربردی جغرافیاست.

### ۳\_۱\_ اهم اهداف درس:

۱\_ ایجاد درک صحیح از ماهیت مطالبی که در کلاس درس به صورت تئوری در باره آنها بحث می شود.

۲\_ بالا بردن توانایی دانشجویی جغرافیا در زمینه برنامه ریزی روستایی و آشنا ساختن او به روشهای برنامه ریزی .

۳\_ جذب دانشجویان و افراد علاقه مند به جنبه های عملی و کاربردی جغرافیا.

۴\_ کمک به دانشجویان برای تشخیص اطلاعات ضروری از غیر ضروری .

۵\_ کمک به خود اتکای دانشجو جغرافیا

۶\_ کمک به فارغ التحصیلان جغرافیا برای وارد شدن به بازار کار عملی جغرافیا.



## ۴-۱- توسعه برنامه ریزی- تحقیق

### مقوله توسعه :

«ارتقاء ظرفیتهای اجتماعی در جهت رفع نیازهای محسوس جامعه ، افزایش بهره برداری از امکانات و قابلیت‌های اجتماعی در جهت رشد و تعالی جامعه»

### ۱-۴-۱ توسعه روستایی چیست ؟

۱- توسعه باید « تغییري » در جهت بهبود شرایط برای اکثریت مردم باشد .

۲- مردمی که از توسعه سود می برند باید بیشتر از مردمی باشند که از آن متضرر می شوند.

۳- توسعه باید دست کم مردم را نسبت به تأمین حداقل نیازهای زندگی‌شان یا نیازهای ضروری زندگی‌شان مطمئن سازد.

۴- باید با نیازهای مردم هماهنگی و مطابقت داشته باشد.

۵- باید باعث تشویق خود اتکایی گردد.

۶- باید بهبود طولانی و مستمر را به ارمغان آورد.

۷- نباید باعث تخریب محیط زیست طبیعی باشد.

هدفهاي استراتژي توسعه جامعه روستايي ايران ، متكي براصلهاي زير است:

- کاهش شدت جريان مهاجرتهاى روستايان به شهر ،
- تمرکز يا فشرده کردن جمعيت در محيط روستايي ،
- انتظام بخشیدن به زراعت و دامداري در محيط روستا ،
- تقويت کردن وتنوع بخشیدن به اشتغال غير کشاورزي ،
- توسعه تعاونيهاي زراعي و دامداري در ميان روستايان ،
- توسعه اراضي اشباع در چار چوب نظام تعاوني جهت بالا بردن ميزان توليد.

## ۱-۴-۲ مفاهيم توسعه روستايي

«آر.پي. ميسرا R. P.misra به توسعه روستايي در چارچوبي وسيعتر از افزايش «بهره وري» صرف مي نگرد.



**میسرا** به نقل از مریل جکسون **Merril Jackson** می نویسد :

«توسعه به عنوان يك مفهوم متعالي ، دستاورد بشري و پدیده های چند رشته ای است و في نفسه يك مسلك (=ایدئولوژی) به حساب می آید. این مفهوم سازی بر معنای زیر تأکید دارد:

اولاً توسعه يك فرآیند است نه وضع ایستا ،

ثانیاً این فرآیند در نهایت به ارزشها مربوط می شود.

**آر.ویتز :**

«هدف توسعه روستایی را تغییر تدریجی و حتمی از کشاورزی معیشتی به کشاورزی تجاری پیش بینی شده می داند که در آن صورت وابستگی کامل کشاورزی به صنایع تبدیلی خواهد شد»

**الگوی توسعه روستایی ویتز دارای قواعد عمومی به شرح زیر است:**

الف- رشد اقتصادی و مزرعه خانوادگی محورهای اساسی توسعه روستایی هستند.

ب- نظام پشتیبانی يك پیش نیاز برای توسعه روستایی است .

ج- سازماندهی به وسیله کشاورزان و برای کشاورزان.

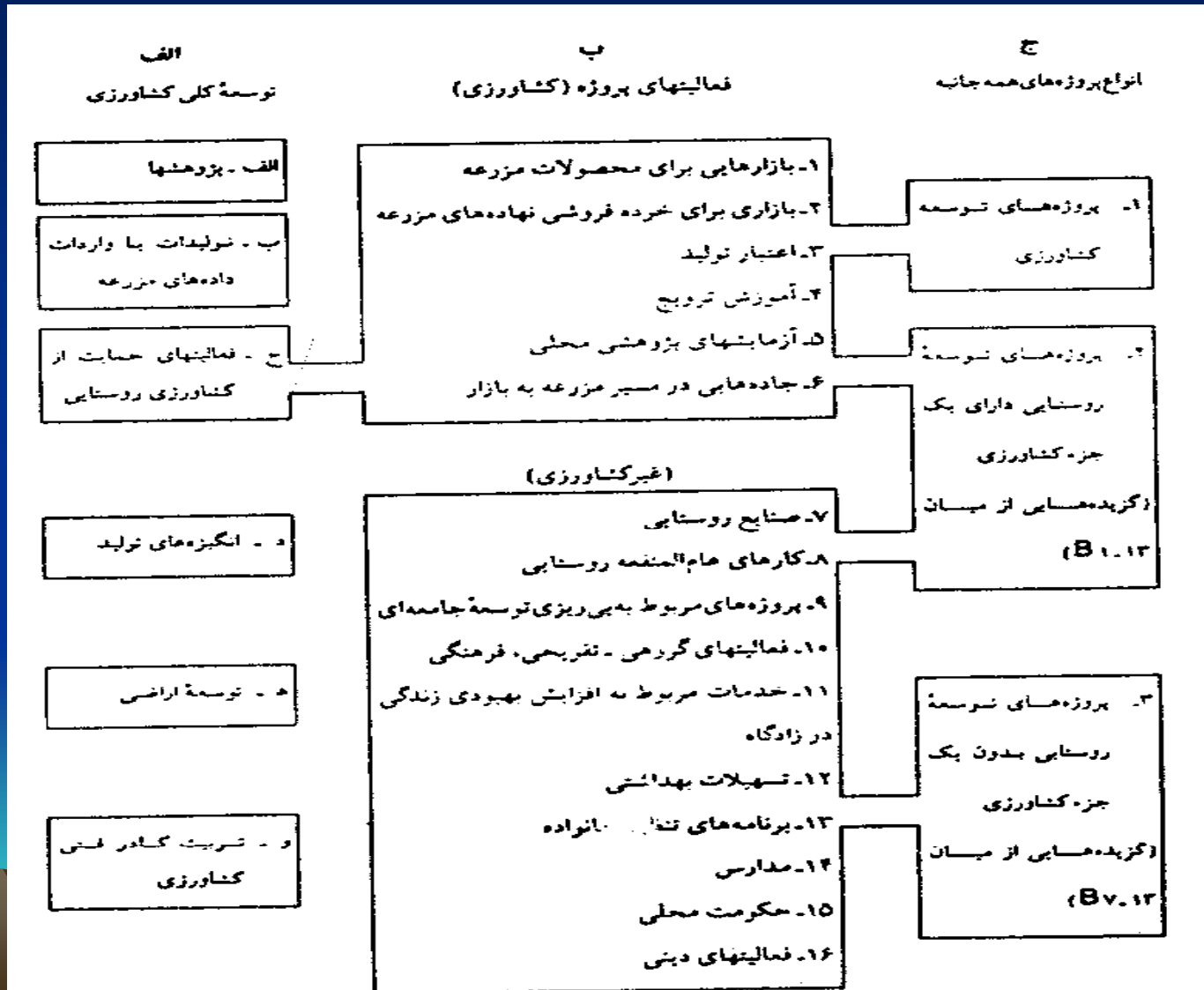
د- برای توسعه روستایی ، صنعتی شدن امر ضروری است .

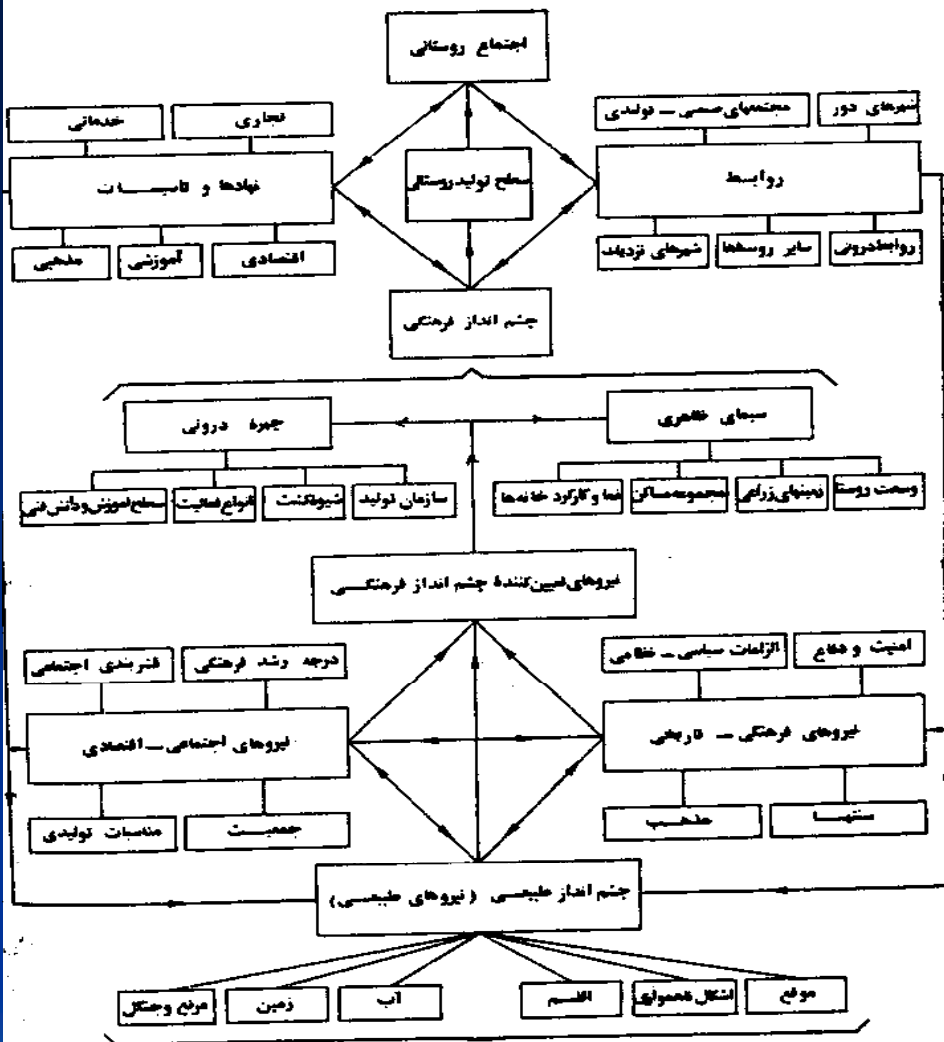
ه- شهر نشینی به عنوان يك عامل پیشبرد توسعه روستایی است .

و- مشارکت مردمی و سازماندهی دولتی.

## ۳-۴-۱ اهمیت تحقیق در برنامه ریزی روستایی

« تحقیق در برنامه ریزی روستایی ، فعالیتی پایه ای با هدف کسب دانش در باره واقعیت اجتماعی و فضایی است.»





نمودار شماره ۶: نمایش روابط متقابل عوامل و نیروهای طبیعی - فرهنگی در یک چشم‌انداز جغرافیایی (نمونه جامعه روستایی).

بدین ترتیب تحقیق و مطالعه و بلاخره پیدا کردن علل و پاسخها ،  
 همانا اساس برنامه ریزی روستایی را تشکیل می دهد.  
 حلقه اساسی برنامه ریزی ، پژوهش است ، چون اولین گام در امر  
 برنامه ریزی و طراحی شناخت واقعیات ، امکانات ، نیازها ، سنن و  
 روشهای زیست است.

## فصل دوّم

مروري بر برنامه ها و اقداماتي که در ارتباط با عمران  
روستا در ايران انجام پذيرفته است

### ۲-چگونگي پيداش اصطلاح عمران

#### ۱-۲- عمران يعني چه ؟

کلمه «عمران» به ضمّ عين در فرهنگ عميد به معني آباد کردن-آبادي-آباداني معنا شده است .

اولين بار اصطلاح عمران به سال ۱۹۴۸ در کنفرانس تابستاني کمبريج که در زمينه مسائل مربوط به اداره امور آفريقا بر گزار شد مطرح گرديد . اين اصطلاح معادل عبارت **Land use** (بهره برداري از زمين) قرار گرفت و به تصويب شرکت کنندگان در کنفرانس رسيد:

«عمران مسئوليت بهبود اوضاع رابه عهده مي گيرد».



«عمران یعنی بهبود شرایط زندگی در یک واحد اجتماعی با همکاری و ابتکار افراد همان اجتماع.»  
سمیناری تحت عنوان شیوه های عمران روستایی در آسیا تشکیل شد:

«عمران روستایی فرآیندی است شامل افزایش مداوم توانایی مردم روستاها برای کنترل بیشتر محیط خود و توأم است با توزیع عادلانه تر منافع حاصل از این کنترل.»

بنظر ژولیوس نیرره

رئیس جمهور سابق تانزانیا ، هدف عمرانی روستایی تأمین حداقل نیازهای اساسی می باشد.

«عمران روستایی» در چارچوب تعریف زیر خواهد بود :

«عمران روستایی بخشی از توسعه روستایی است که پروژه های زیر ساختی مناطق روستایی از قبیل راه سازی ، آبرسانی ، برق رسانی ، بهسازی بافت فیزیکی و تأسیسات رفاهی و خدماتی را شامل گردیده و زمینه را برای توسعه اقتصادی و اجتماعی فراهم می آورد.»





## ۲-۲- عمران روستایی درقوانین کشور

### ۲-۲-۱- قبل از جنگ بین الملل دوم جهانی

در تاریخ ۱۴ ذیقعده ۱۳۲۵ قمری قانون تشکیل ایالات و ولایات و دستور العمل حکام به تصویب مجلس شورا ملی رسید تا تاریخ بیستم آذر ماه ۱۳۱۴ شمسی که قانون کدخدایی برای اولین بار از تصویب مجلس شورای ملی گذشت نظام حاکم بر روستاها و روستانشینان کشور قدرتهای محلی بود و هیچ گونه قانون و آیین نامه خاصی در این زمینه وجود نداشت .

قانون عمران دهات: تصویب قانون « عمران دهات » در تاریخ ۲۵/۸/۱۳۱۶ بود که به عمران روستا برای اولین بار مد نظر دولت قرار گرفت . در این قانون تعریف عمران به شرح زیر آمده است :

«مقصود از عمران مذکور در این جا حاصل شدن حداکثر استفاده فلاحتی است ، به وسیله احداث واحیاءقنوات ، خانه های رعیتی با رعایت اصول بهداشت ، تأسیس راههای فرعی بین دهات ، ایجاد پستهای بهداشتی ، خشک کردن اراضی با تلاقی به وسیله ذه کشی و غیره »





الف - عمران در سطح روستا

- تهیه آب مشروب و سالم

- ساختمان و مرمت و نگاهداری مسجد، حمام، غسلخانه، رختشویخانه، پل

- کمک به دفع دسته جمعی آفات حیوانی و نباتی

- تأمین وسایل بهداشت

- نگهداری و تربیت یتیمان بی سرپرست و تأمین وسایل معاش آنها

- کمک به پیران علیل و بیماران بی سرپرست

- تهیه وسایل کار از قبیل خرید گاو و کمک به زارعین مستحق

- احداث جاده بین قراء

- ساختمان و تأسیسات دبستان

- ایجاد مرکز برق

- ترویج صنایع محلی

- کمک به ساختمان خانه



## ب - عمران در سطح دهستان

- ساختمان دبستانهای روستایی
- درمانگاه و داروخانه
- ساختمان پلهای بزرگ
- استخدام ماما و پزشکيار سيار

## ج-عمران در سطح بخش

- ساختمان بیمارستان و دبیرستان و دبستان روستایی و حرفه ای
- تأسیس داروخانه مرکزی
- تأسیس شرکتهای تعاونی
- تأسیس شرکتهای تعاونی کشاورزی تولید و مصرف و اعتبار
- تأسیس صندوقهای روستایی
- استخدام پزشک سيار و کمک برای پیشگیری بیماریهای بومی و واگیر
- کمک مالی بدون سود یا با سود نازل به دهستانها برای انجام امور عمرانی تعاونیشان.

## ۴-۲-۲- سازمانهاي اداري در امر عمران روستايي

از سال ۱۳۱۶ تا سال ۱۳۴۷ امور عمران روستاها به عهده وزارت کشور بوده از این تاریخ فعالیتهاي مربوط به عمران روستايي که شامل اجراي طرحهاي آباداني و نوسازي بود به وزارت آباداني و مسکن منتقل شد.

در سال ۱۳۵۱ انجام کليه وظيف دولت در جهت عمران ونوسازي روستاها به وزارت جديد التأسيس تعاون و امور روستاها واگذار شد.

وزارت تعاون و امور روستاها نیز پس از چندي ، به علت تداخل فعالیتهاي با وزارت كشاورزي منحل شد و وظيف مربوط به اموركشاورزي و عمراني به وزارت كشاورزي محول شد.

## ۵-۲-۲- عمران وبهسازي روستاها پس از انقلاب اسلامي

با پيروي انقلاب اسلامي در سال ۱۳۵۷ مسائل كشاورزي و دهقاني به علت اهميت استراتژيك آن در تأمين استقلال اقتصادي کشور در سر لوحه برنامه دولت قرار گرفت. نخستين آن «لايحه قانوني واگذاري زمين و احياء اراضي در حكومت اسلامي مصوب «۱۱/۱۲/۵۸».

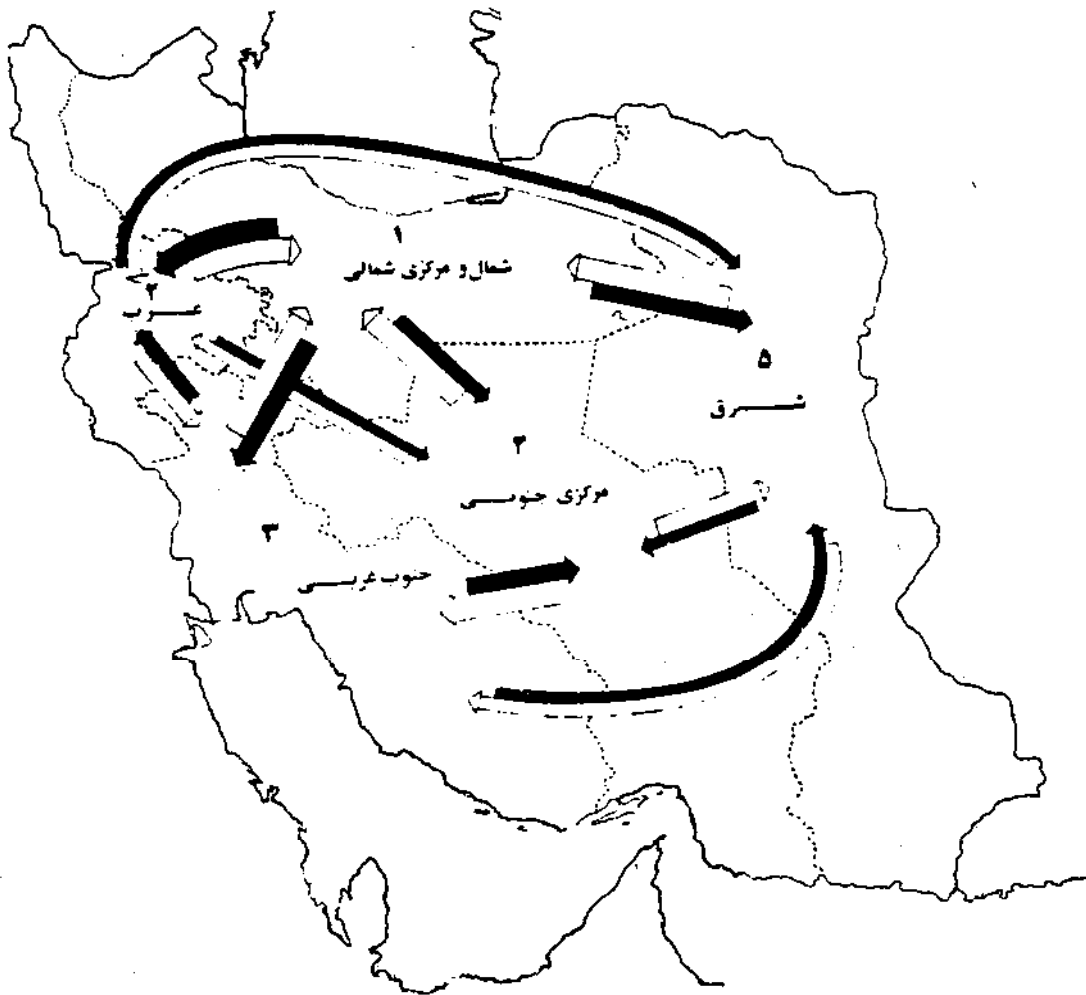
دومين حرکت در مسير عمران و آباداني روستاها پس از انقلاب با حکم رهبر انقلاب و به صورت قانون جهاد سازندگي در سال ۱۳۵۸ آغاز به کار کرد.

يکي ديگر از اقدامات اساسي در اين زمينه ايجاد مرکز كشاورزي و روستايي است .



## ۲-۳- عمران روستایی در برنامه های عمرانی کشور

در برنامه عمرانی هفت ساله اول (۳۴-۱۳۲۷) بخش معینی برای عمران روستایی وجود نداشت. لکن برنامه هایی برای روستاها منظور شد که دیدگاههای اجرایی توسعه زراعی را در بر می گرفت. و در این زمینه به اهداف تعیین شده برای توسعه کشاورزی به هیچ وجه دست نیافت.



برنامه عمرانی هفت ساله دوم در هشتم اسفند ماه ۱۳۳۴ به تصویب مجلس رسید. توجه به عمران روستایی در برنامه دوم بیش از برنامه اول بود. برنامه مزبور به «عمران دهات و ارضی بایر» اختصاص یافته بود. و مأموران چند پیشه به نام «دهیار» در برخی روستاها در مقیاس محدود مستقر شدند.

برنامه سوم عمرانی کشور (۴۶-۱۳۴۱) که تدوین و اجرای آن با اصلاحات و قانون تشکیل انجمنهای ده و اصلاح امور اجتماعی و عمرانی دهات تقارن داشت.

به طور كلي مي توان گفت در سه برنامه عمراني کشور (از ۱۳۲۷-۱۳۴۷) فصل خاصي از منابع به روستاها اختصاص نيافت و اقدامات انجام شده به نحوي پراکنده و قاعدتاً در چار چوب اعتبارات اختصاص داده شده به فصول مختلف برنامه ها انجام مي گرفت .

عمده ترين اقدام رژيم گذشته در زمينه عمران روستايي در برنامه عمراني چهارم و پنجم صورت گرفته است. طي برنامه عمراني چهارم (پنجساله) (۱۳۴۷-۵۱) براي اولين بار فصل خاصي با ۶۵۰ ميليارد ريال اعتبار به عنوان عمران و نوسازي دز نظر گرفته شد.

عملکرد برنامه عمراني چهارم کشور در زمينه عمران روستاها را مي توان به شرح زير خلاصه کرد:

الف- در اين برنامه براي روستاهاي زير ۲۵۰ نفر جمعيت (۵۰ خانوار) که قريب ۳/۴ روستاها و نزديک ۴۰٪ روستايان کشور را شامل مي شد. هيچ طرح و پروژه اي به مورد اجرا گذاشته نشد.

ب- در گروه روستاهاي داراي ۲۵۰ تا ۹۹۹ نفر جمعيت ، پروژه سالم سازي آب ، مدرسه دو يا سه کلاسه و راه روستايي اختصاص يافت .

ج- براي گروه روستاهاي داراي ۱۰۰۰-۲۹۹۹ نفر جمعيت ، طرحهاي لوله کشي آب ، ايجاد مدارس قابل توسعه ، احداث راههاي روستايي و احداث حمام در نظر گرفته شده بود.

د- براي گروه روستاهايي با جمعيت بيش از ۳۰۰۰ نفر ، طرحهاي لوله کشي آب با در نظر گرفتن توسعه ان در آینده ، مدرسه ابتدائي و راهنمائي ، هنرستان روستايي ، برق ، حمام و راه روستايي تخصيص يافته بود .



جدول ۱ - اعتبارات و سهم بخش کشاورزی در برنامه‌های عمرانی

| اعتبارات و نسبت‌ها برنامه‌های عمرانی | اعتبارات کل (میلیارد ریال) | سهم کشاورزی از کل اعتبارات پیش‌بینی شده (درصد) | اعتبارات بخش کشاورزی (میلیارد ریال) |        | رشد تولیدات کشاورزی (درصد) |        |
|--------------------------------------|----------------------------|--|-------------------------------------|--------|----------------------------|--------|
|                                      |                            |  | پیش‌بینی                            | عملکرد | پیش‌بینی                   | عملکرد |
| برنامه اول                           | ۲۶                         | ۲۸   | ۷/۳                                 | ۱      | -                          | -      |
| برنامه دوم                           | ۸۴                         | ۲۹/۵   | ۲۴/۸                                | ۲۳/۵   | -                          | -      |
| برنامه سوم                           | ۲۳۰                        | ۲۰/۸   | ۲۷/۹                                | ۲۷/۳   | ۲/۸                        | ۴      |
| برنامه چهارم                         | ۵۶۸                        | ۱۱/۴   | ۶۵                                  | ۴۶     | ۴                          | ۵      |
| برنامه پنجم (تجدید نظر شده)          | ۶۲۴۱                       | ۷/۵  | ۴۶۷                                 | ۳۷۲/۵  | ۴/۶                        | ۷      |
| برنامه ششم                           | -                          | -  | -                                   | -      | -                          | -      |

مأخذ: سازمان برنامه و بودجه - برنامه‌ریزی و عملکرد - معاونت برنامه‌ریزی و ارزشیابی

جدول ۲ - سهم کشاورزی در تولید ناخالص ملی در سالهای مختلف

| سال                    | ۱۳۳۸ | ۱۳۵۱ | ۱۳۵۳ | ۱۳۵۵ | ۱۳۵۶ |
|------------------------|------|------|------|------|------|
| سهم کشاورزی            | ۳۲   | ۱۸   | ۱۰   | ۹/۷  | ۹/۴  |
| با محاسبه نفت (درصد)   | ۳۶   | ۲۳   | ۱۹   | ۱۵   | ۱۴   |
| بدون محاسبه نفت (درصد) |      |      |      |      |      |

مأخذ: گزارش سالانه (اقتصادی) و ترازنامه - (۱۳۵۶ - ۱۳۳۸) بانک مرکزی ایران

در برنامه پنجم عمرانی که از سال ۱۳۵۲ آغاز شد، در این برنامه گسترش خدمات به روستاها یکی از هدفهای عمده در فصل امور اجتماعی تلقی می‌شد. همچنین توزیع متعادل سرمایه‌گذاریهای زیربنایی، خدمات و تسهیلات رفاهی در جهت تقلیل فاصله بین شهر و ده، پی‌ریزی شهرهای آینده کشور، تقلیل فاصله بین شهر و ده، تقلیل در تعداد بی‌شمار دهات و بالاخره بهره‌مند ساختن اکثریت جمعیت روستایی از خدمات و تسهیلات فوق، یکی از هدفهای عمده در این برنامه به شمار می‌رفت.

ره‌آورد تمامی این اقدامات را که در طول پنج برنامه عمرانی از قابلیت‌های نهفته در منابع موجود در روستاها استفاده شایسته و بایسته به عمل نیامده و در اکثر موارد، سهم بسیار بالایی از تواناییها، به هدر رفته یا بلااستفاده مانده است.



## ۴-۲- تحلیل مقررات و برنامه های عمرانی روستای از بدو شروع تا قبل از انقلاب اسلامی

سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص ملی به علت بی توجهی دولتهای وقت صدمه دیده و کاهش یافته .

«به طور کلی از عمده نقص های نظام برنامه ریزی در دوره قبل از انقلاب اسلامی

فقدان دیدعقلایی

، نبود آرمان خواهی ،

دخالت نداشتن قوای مردمی در شئون برنامه ریزی

، رسوخ خود کامگی های سیاسی در خطوط فرماندهی اداری و تصمیم گیری و تمرکز بیش از حد امور در مرکز ،

کنترل بیش از حد دستگاههای اجرائی و بخشش های اقتصادی در تخصیص بودجه در قبال استانها و مسائل فضاها و محدوده های جغرافیایی

، عدم وجود مکانیسم های مؤثر ارزشیابی برنامه و اجرای آن

و به طور کلی عدم وجود ضمانت اجرائی در مورد برنامه های تهیه شده

و در نهایت عدم هماهنگی که در حال حاضر نیز به چشم می خورد .



## ۵-۲- عمران روستايي بعد از پيروي انقلاب اسلامي

اولين برنامه پنجساله توسعه اقتصادي - اجتماعي و فرهنگي کشور بعد از پيروي انقلاب اسلامي در سال ۱۳۶۸ به مورد اجرا گذاشته شد. اعتباري بمبلغ ۷۴۵ ميليارد ريال در فصل امور اجتماعي به «عمران و نو سازي روستاها» تخصيص داده شده است. منتهي در اينجا نيز شهر پيشتازي مي کندوبا اهمهاي قدرت که در دست شهرنشينان است و نقشي که در ساختار سياسي، اقتصادي- اجتماعي و فرهنگي کشور دارد

## فصل سوم

# مفاهیم و تعاریف برنامه ریزی روستایی

### ۱-۳- برنامه ریزی روستایی چیست؟

دیویدا.ام.لی استاد جغرافیای دانشگاه نیو انگلند استرالیا، برنامه ریزی روستایی را چنین تعریف می کند:

«یک برنامه توسعه روستایی عملی است ثابت که به گونه ای آرمانی تنظیم شده، جنبه های گوناگونی خواهد داشت و به نحوی مطلوب دارای توازن خواهد بود.»

منظور از توازن مطلوب این است که اهداف و مقاصد مختلف، علاوه بر این که باید عملی بوده و از یکدیگر حمایت متقابل به عمل آورند، بایستی به گونه ای باشند که با حداقل نیروی کار و منابع، تحقق پذیر بوده، کار آیی، و نیز صرفه جویی در استفاده از منابع را تضمین کنند.



## بانك جهاني «برنامه ريزي روستايي»:

«برنامه ريزي توسعه روستايي استراتژي است كه براي بهبود زندگي اقتصادي و اجتماعي گروه مشخصي از مردم كه همان روستاييان فقيرند، طراحي مي شود.»

(ام ليلا) در كتاب برنامه ريزي توسعه روستايي (درسهائي از آفريقا) چنين مي نويسد:

«ارتقاء استانداردهاي زندگي توده هاي كمدرآمد ساكن در مناطق روستايي و خودافزا كردن فرايند توسعه شان به عنوان توسعه روستايي تعريف شود.»

گاهي هانتر مي گويد:

«هدف اصلي برنامه ريزي روستايي بايد توانا ساختن توده هاي جمعيت روستايي باشد كه اكنون نمي توانند با تلاشهاي خود شان نيازهاي اساسي زندگي انساني را بر آورده سازند»

هيوان دي. دياس و همكارش دلبو.اي. چنين مي نويسند:

«ما وقتي از برنامه ريزي روستايي سخن مي گوئيم منظور تدوين برنامه اي براي يك روستا مي باشد علت اين كار اين است كه در برنامه ريزيهاي ملي سهم روستاييان بسيار ضعيف است.»



دو اصل عمده در برنامه ریزی روستایی که از امتیازات این نوع برنامه ریزی می باشد:

۲- برنامه ریزی با مردم

۱- برنامه ریزی برای مردم

## ۲-۳- برنامه ریزی روستایی از دیدگاه جغرافیا

انجام برنامه توسعه روستایی محتاج به طرح و نقشه دقیق و همه جانبه دارد و تهیه طرح و نقشه دقیق و بالأخره برنامه توسعه را نیازمند مطالعه عمیق جغرافیایی است (جغرافیای طبیعی و انسانی).

بنابراین هر برنامه ریز که با زمین و انسان در مفهوم اجتماعی و اقتصادی و سیاسی و جغرافیایی (سازمان فضایی زندگی) سروکار دارد باید از جغرافیا کمک بگیرد

علم بر موقع و مکان برنامه ریزی، ابتدای ترین و اساسیترین نیاز برنامه ریزان است.

دومین رکن برنامه ریزی روستایی، شناخت چگونگی پدیده های (سازمان فضایی زندگی) و روابط منطقی و عملی و مستند و مستدل، متکی بر آنچه هست که روی داده و یا در حال روی دادن است.

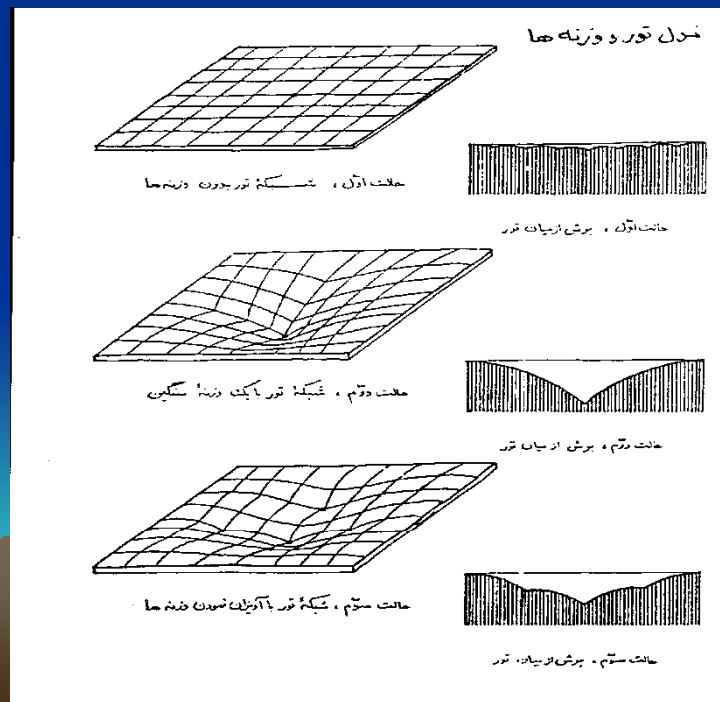


## ۳-۳- فضاي جغرافيايي و برنامه ريزي روستايي

حجم مكاني و زماني مجموعه اي از تمام فعاليتهاي فضايي است اقتصادي - اجتماعي كه منعكس كننده تمام هستي جوامع انساني است. اين فضا با نخستين فعاليتهاي كشاورزي و آمائشي فضا به منظور توليد زراعي از هفت هزارسال پيش از اين در مصر و بين النهرين آغاز شده است.

## ۳-۴- برنامه ريزي فضايي جغرافيايي (ملي)

برنامه ريزي فضايي ملي، اقدامي است هدفمند كه آشفته گي فضايي و عدم تعادلهاي منطقه اي را كه موانع پيشرفت تو سعه ملي مي باشند، بررسي نموده و در راستاي تعادل منطقه اي و سامان دهی فضاي ملي، برنامه هاي توسعه را (بدون رويارويي با مشكلات فضايي آينده) قابل حصول نموده و بهره وري از زمين را بهينه (Optimum) مي نمايد.



مدل تور و وزنه ها

## ۵-۳ - تحلیل وضع موجود سازمان فضایی ایران (جغرافیا و توسعه)

۱- محدودیتهای کشور بسیار است :

- کویرهای وسیع مرکزی و لوت.

- فقر پوشش گیاهی وسیع در گستره سرزمین .

- کمبود آب شیرین و دائم .

۲- قابلیت‌های بالقوه ناشناخته شده بالفعل نشده سرزمین بسیار است:

- وجود گستردگی سرزمین و تنوع اقلیمی در پهنه کشور.



## ۳-۶ تقسیم بندی فضاهای روستایی ایران

۳-۶-۱- مناطق توسعه یافته تر

۳-۶-۲- مناطق رو به توسعه

۳-۶-۳- مناطق حاشیه ای درای قابلیت توسعه

۳-۶-۴- مناطق حاشیه ای با قابلیت محدود برای توسعه

## ۳-۷- اهداف برنامه ریزی روستایی

۱. افزایش تولید و نیروی بهره وری

۲. برابری (تساوی)

الف : در دسترسی به فرصتهای کسب در آمد

ب : دسترسی به خدمات عمومی

ج : دسترسی به نهادهای تولیدی

۳. اشتغال سودمند

۵. مشارکت مردم در فرایند برنامه ریزی

۴\_ اعتماد به نفس



از نظر بانك جهاني اهداف برنامه ريزي توسعه روستايي بايد داراي شرايط زير باشد :

- بايد نيازهاي اساسي توده مردم همچون غذا، مسكن، پوشاك، آموزش و اشتغال بر آورده شود.
- بالا بردن بهره دهی مناطق روستايي و كاستن از آسیب پذيري در قبال خطرات طبيعي، فقر و استثمار.
- تضمين اين مسئله كه فرايند توسعه «خود گردان» است .
- تضمين حد اكثر خود مختاري محلي و كمترين قطع رابطه با رسوم سنتي...

اوروين چهار هدف عمده براي برنامه ريزي روستايي، مطرح کرده است:

- ايجاد فرصت‌هاي اشتغال در روستا.
- بالا بردن سطح زندگي در روستاها.
- توجه به عقب ماندگي زندگي اقتصادي و اجتماعي .
- جلو گيري از تخریب مناظر زيبا و طبيعي روستا و حفظ زيبايي روستاها.



## ۸-۳- روشهای کلی برنامه ریزی روستایی

اول : استفاده از روشهای برنامه ریزی مکانی

دوم : تعیین و فرموله کردن ضوابط و معیارهای دایر بر رعایت اصول مربوط به توسعه هماهنگ مناطق

روستایی که در جریان برنامه ریزی و اجرا به عنوان قسمتی از خط مشی کلی حاکم برنامه ریزی بخشهای مختلف در آید.

### ۱-۸-۳- کاربرد روش توزیع مکانی در برنامه ریزی توسعه و عمران مناطق روستایی

اولاً: کاربرد منابع تخصیص یافته به هر بخش منجر به بالاترین بازده اجتماعی و اقتصادی گردد .

ثانیاً: فعالیتهای تولیدی و تسهیلات اجتماعی در اختیار همه نیازمندان قرار گیرد.

ثالثاً: تفاوت بین در آمد و رفاه ساکنین مناطق مختلف هر چه سریعتر کاهش یافته و از میان بر داشته شود.

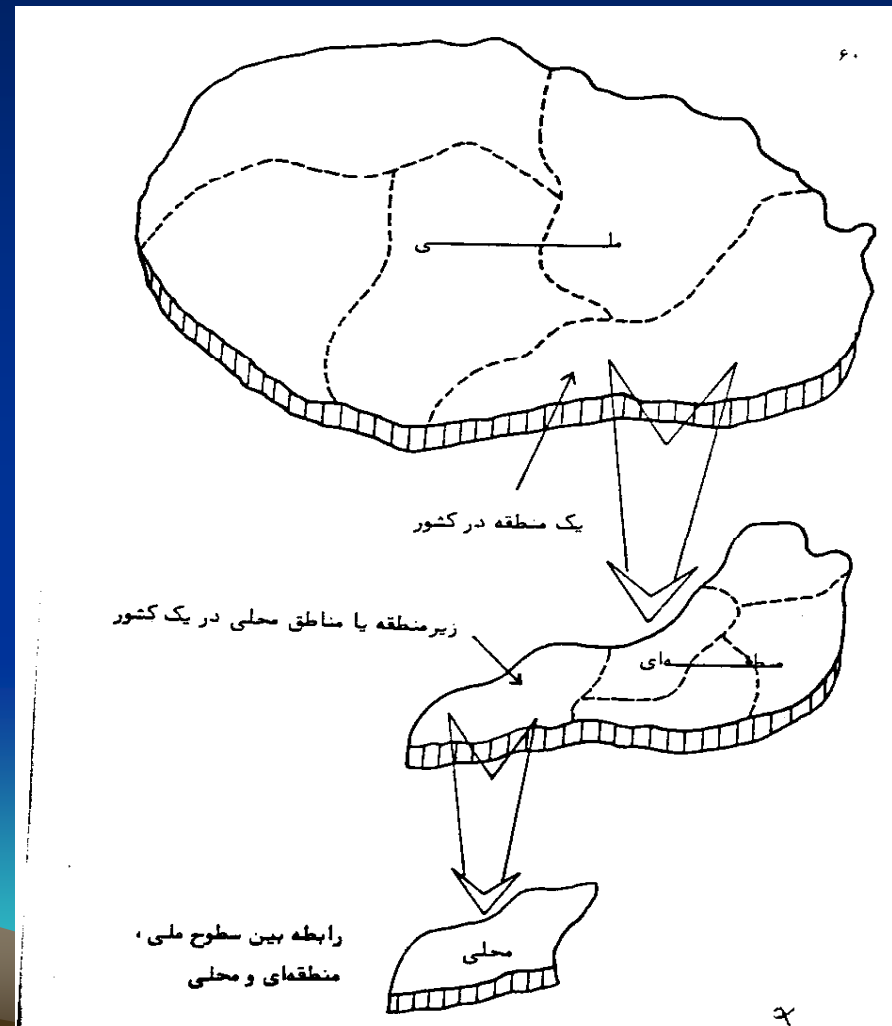
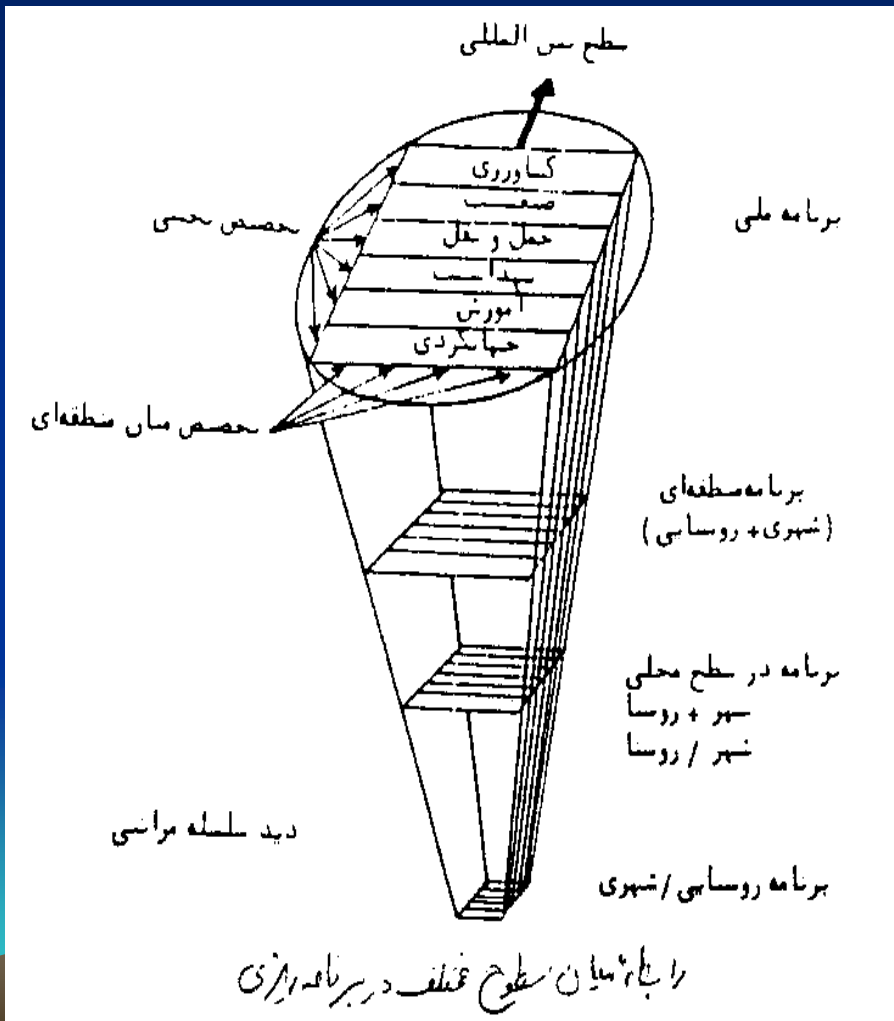
رابعاً: ترکیب و ساخت مکانی برنامه ریزی عمرانی و توسعه در کشور (یا منطقه) مشخص گردد.

دریک برنامه ریزی مکانی مسائل عبارتند از:

۱. تعیین فاصله هر نوع امکانات یا تسهیلات مورد نظر و در دست انجام با مناطق فعلی تمرکز و جمعیت و نیاز.
۲. تعیین حد اقل میزان جمعیتی که می باید از امکانات و تسهیلات ایجاد شده استفاده کند.
۳. تعیین سلسله مراتب و خدمات و امکانات .
۴. تعیین سلسله مراتب محلها و مناطق .

برنامه ریزی در هر سطحی که انجام گیرد مشمول روندهای خاصی است که در مجموع آنها را می توان به دو روش یا الگوی کلی دسته بندی کرد:

## الگوی اول را می توان به عنوان روش «منبع گرا Resource Oriented» و الگوی دوم را «مسئله گرا Problem Oriented» نامید.



بخش دوّم

مباحث اصلي



## فصل چهارم : طرح بهسازی

### ۳-۴- پایه های نخستین طرح بهسازی

برای اولین بار ، در سال ۱۳۶۲ ، طرحی تحت عنوان «روان بخشی روستاها به وسیله وزیر مسکن و شهرسازی وقت در شهر کرد به مورد اجرا گذاشته شد. اقداماتی در جهت تغییرات کالبدی مناطق روستایی ، تحت عنوان عملیات بهسازی و توسعه فیزیکی روستاها آغاز گردید و اجرای آن از لحاظ قانونی بعهد وزارت جهاد سازندگی گذاشته شد .

از اوایل سال ۱۳۶۶ با پاره ای توجیحات تئوریک ، در زمینه تسریع توسعه کشاورزی ، تقلیل مهاجرت روستاییان به شهرها ، بهبود شرایط زندگی در روستاها و زمینه سازی برای رونق فعالتهای اقتصادی در مناطق روستایی و ... «طرح و بهسازی روستایی» را به اجرا گذاشت .



## ۴-۴- کلیات طرح بهسازی مناطق روستایی کشور

بهسازی، تهیه و اجرای طرح جامعی است که ضمن انجام بررسیهای اقتصادی و اجتماعی در سطح دهستان و روستاهای حوزه نفوذ با محوریت مرکز دهستان (روستای مرکزی) به امر سطح بندی خدمات، اعم از خدمات اجتماعی و زیر بنایی در سطح دهستان (حوزه نفوذ) پرداخته و در نهایت طرح هادی روستایی مرکزی را تهیه نموده و الگوی هدایت توسعه فیزیکی روستاهای حوزه نفوذ را به وسیله دستورالعمل های مختلف ارائه می دهد.

در این طرح عملیات بهسازی در حقیقت نوعی «سازماندهی و ساماندهی نظام کالبدی و سازمان فضایی روستایی» می باشد. با تأکید می توان گفت «بهسازی عبارت از مجموعه فعالیتهایی خواهد بود باعث بهبود بخشیدن به شرایط زندگی در مناطق روستایی، از طریق سازماندهی توزیع فضایی عناصر و ارائه خدمات اقتصادی، از طریق سازماندهی توزیع فضایی عناصر و ارائه خدمات اقتصادی. اجتماعی و رفاهی روستاییان و نهایتاً ساماندهی کالبدی سکونت گاههای روستایی می گردد.



## ۵-۴-۱ اهداف و استراتژی بهسازی

- ایجاد مرکزی برای جهت پشتیبانی از عملکرد کشاورزی و فعالیتهای زراعی. تولیدی در مناطق روستایی
- ایجاد زمینه های لازم جهت پیدایش مرکزی برای استقرار واحدهای متناسب صنعتی
- سامان بخشیدن به خدمات موجود در روستاها
- بهبود اوضاع کالبدی محیط زیست روستاییان

- ایجاد شرایط محیطی جهت استقرار نیروهای متخصص در زمینه های مختلف تولیدی و خدماتی در مناطق روستایی.
- ایجاد محیطی سالم جهت سکونت انسانی
- دستیابی به خدمات موجود در مراکز شهری
- ایجاد ساخت و سازمان فضایی مناسب

خطوط کلی را که در این اهداف بیان شده ، می توان به صورت زیر خلاصه کرد:

۱. بهبود اوضاع فیزیکی و محیط زیست روستاییان
۲. زمینه سازی و ایجاد امکانات برای افزایش سطح خدمات در مناطق روستایی
۳. زمینه سازی و ایجاد امکانات برای گسترش سرمایه گذاریهای تولیدی و تجاری
۴. ایجاد شرایط مناسب محیطی جهت استقرار نیروهای متخصص در زمینه های تولیدی و خدماتی در مناطق روستایی

## ۴-۶- روشهای اجرایی طرحهای بهسازی

– حداکثر استفاده از موقعیت طبیعی و توپوگرافی محدوده

– حداکثر استفاده از منابع آبهای موجود

– سهولت حتی المقدور از معابر موجود

– توجه به جهات بادهای غالب

- ایجاد بافتی هماهنگ و یک پارچه ، متشکل از بافت قدیم و بافت جدید

۴-۶-۱- اصلاح شبکه عبور و مرور در داخل بافت روستا

۴-۶-۲- تعیین مکانهای مناسب برای ایجاد واحدهای صنعتی

۴-۶-۳- تعیین مکانهای مناسب برای ایجاد واحدهای مسکونی



## ۷-۴- نگرشی بر فرایند طرح بهسازی روستاها

- ۱- نگاهی گذرا به وضعیت جغرافیایی عمومی ایران
- ۲- اطلاعات کلی در وضعیت عمومی استان
- ۳- موقعیت جغرافیایی، اقلیمی و ... شهرستان
- ۴- اطلاعات عمومی در مورد بخش
- ۵- معرفی کلی دهستان و بحث در موقعیتهای عمومی آن
- ۶- بحث عمومی در مورد روستا

## ۹-۴- مراحل طرح بهسازی

الف- بررسی وضع موجود و تهیه الگوی توسعه فیزیکی روستا شامل:

- شناخت وضع موجود
- تجزیه و تحلیل وضع موجود در روستا و پیش بینی تحولات جمعیتی و کالبدی آتی
- تهیه الگوی توسعه فیزیکی

• تهیه طرح تفصیلی

• تهیه الگوی مسکن روستا

• تهیه ضوابط و دستور العملهای اجرایی

• برآورد هزینه و تهیه اولویتها

ب- تهیه طرح تفصیلی شامل:



## ج- طرح اجرایی

۱- تهیه نقشه های نمونه جزئیات اجرای الگوی مسکن روستا

۲- تهیه نقشه های جزئیات طرح تفصیلی

۳- تعیین سیاستهای اجرایی و برآورد هزینه اجرای طرح

۴- تهیه اسناد فنی و مالی قراردادهای اجرایی

۱-۹-۴- بررسی وضع موجود و تهیه الگوی توسعه فیزیکی روستا

### ۲- ۹-۴- شناخت وضع موجود

- تاریخچه و علل پیدایش و مراحل توسعه تاریخی روستا

- خصوصیات جغرافیایی

- وضعیت جمعیت و اجتماع

- وضعیت اقتصادی

- وضعیت ترافیک

- وضعیت تجهیزات روستا

- نحوه کاربری اراضی

- وضعیت اراضی و مالکیت آن

- وضعیت کالبدی بافت روستا

### ۳-۹-۴- تجزیه و تحلیل وضع موجود روستا و پیش بینی تحولات جمعیتی و کالبدی آتی

۱-۲- جمع بندی و تجزیه و تحلیل و نتیجه گیری از مطالعات اقتصادی و پیش بینی سیمای کلی اقتصاد آینده روستا طی ده سال آینده

۲-۲- جمع بندی و تجزیه تحلیل مطالعات اقتصادی . اجتماعی . جمعیتی و پیش بینی جمعیت آتی روستا طی ده سال آینده براساس عوامل مشروحه زیر:

الف- روند رشد جمعیت در گذشته

ب- شمای اقتصادی آینده

ج- امکانات تأمین آب ( آب آشامیدنی — کشاورزی) و دیگر تأسیسات زیربنایی

د- امکانات و محدودیتهای توسعه فیزیکی ( وضعیت توپوگرافی و عوارض طبیعی — وجود اراضیبایر و قابل ساخت و ساز و ...)

هـ- شرایط زیست محیطی



## ٤-٩-٤- تهيه الگوهاي توسعه فيزيكي روستا

١-٣- طرح و توسعه و عمران و هادي روستايي شامل :

الف- نحوه کاربري اراضي پيشنهادي

ب- شبکه ارتباطات پيشنهادي

ج- پيش بيني تجهيزات ، تأسيسات و تسهيلات رفاهي

د- محله بندي و شعاع عملکرد خدمات محله اي

ه- تهيه الگوي نهايي توسعه فيزيكي روستا با توجه به راه حلهاي انتخابي .



# فصل پنجم

## طرح هادي روستا

### ۵-تعريف طرح هادي

طرح هادي روستا عبارت است از طرح تجديد حيات و هدايت روستا به لحاظ ابعاد اقتصادي، اجتماعي و فيزيكي. به عبارت ديگر تجديد حيات دوباره روستا به لحاظ ابعاد اقتصادي، اجتماعي و كالبدني.



## ۱-۵- اهداف طرح هادي روستا

- الف- ايجاد زمينه توسعه و عمران روستا ها با توجه به شرايط فرهنگي ، اقتصادي و اجتماعي .
- ب- تأمين عادلانه امکانات از طريق ايجاد تسهيلات اجتماعي ، توليدي ، رفاهي .
- ج- هدايت وضعيت فيزيكي روستا ها .
- د- ايجاد تسهيلات لازم جهت بهبود مسکن روستاييان و خدمات محيط زيستي و عمومي.

## ۲-۵- مراحل تهيه طرحهاي هادي روستايي

مرحله اول- شناخت و ارزيابي وضع موجود

مرحله دوم

تعيين ضوابط و ارائه پيشنهادات در راستاي اهداف فوق الذكر و تعيين محدوده برنامه مورد نياز

مرحله سوم- تهيه و اجراي طرح هادي



## ۱-۲-۵- شناخت و ارزیابی وضع موجود (مرحله اول)

### ۱-۱-۲-۵- مطالعات جغرافیایی طبیعی و سیاسی شهرستان

### ۲-۱-۲-۵- مطالعات حوزه نفوذ روستا شامل:

- ۱- بررسی موقعیت و توپوگرافی حوزه آبریز روستا
- ۲- تعیین محدوده اراضی کشاورزی و حوزه منابع طبیعی روستا.
- ۳- بررسی منابع تأمین آب آشامیدنی و کشاورزی روستا.
- ۴- شناخت و بررسی امکانات بالقوه حوزه آبریز روستا نظیر نزولات آسمانی زمینهای بایر، امکانات استفاده از مراتع، صنایع محلی و ....
- ۵- بررسی وضعیت کشاورزی روستاییان شامل میزان وقوع محصولات، امکانات (انسانی و صنعتی)،

۶- بررسی وضعیت دامداری

۷- بررسی وضعیت معادن و صنایع

۸- بررسی سایر مشاغل تولیدی و خدماتی

۹- بررسی نحوه مدیریت و اداره روستا در گذشته و حال.



## ۴-۱-۲-۵- مطالعات کالبدی روستا شامل:

۱- شناخت و بررسی علل پیدایش و مراحل توسعه روستا در گذشته

۲- شناخت عوامل مؤثر در شکل گیری روستا نظیر شریانهای آب ، توپوگرافی زمین و عوارض و عوامل طبیعی و اجتماعی

۳- شناخت و تعیین نحوه کاربری فضاهای موجود اعم از مسکونی ، اداری.

۴- بررسی فضاهای آموزشی ، بهداشتی ، مذهبی ، اداری ، تجاری ، خدماتی و غیره در بافت و نحوه توزیع هر یک از آنها.

۵- بررسی فضاهای خالی و بلااستفاده روستا.

۶- بررسی فضاهای سبز و باغات درون روستا.

۷- بررسی مالکیت و نحوه تملک اراضی در روستا شامل دولتی ، وقفی و ...

۸- شناخت کیفیت ابنیه روستا شامل ابنیه تخریبی ، مرمتی ، نوسازی و ...

۹- بررسی شبکه های ارتباطی شامل: سطح بندی شبکه ها ، تعیین عرض و طول معابر ، نقش و نوع عملکرد معابر ، شیب و نوع پوشش هر یک و ...

۱۰- شناخت و تعیین محدوده محلات و بررسی نطفه ها مراکز محله.

۱۱- بررسی تأسیسات آب آشامیدنی ، برق ، سیستم فاضلاب و نحوه دفع آبهای سطحی در روستا



- ۱۲- بررسی مصالح ساختمانی موجود و کاربرد آنها .
- ۱۳- بررسی معماری و ترکیب فضاهای مسکونی و واحدهای همسایگی با توجه به مسائل فرهنگی ، معیشتی و اقلیمی .
- ۱۴- تعیین سرانه ها و استانداردهای موجود کاربریهای مختلف در سطح روستا.

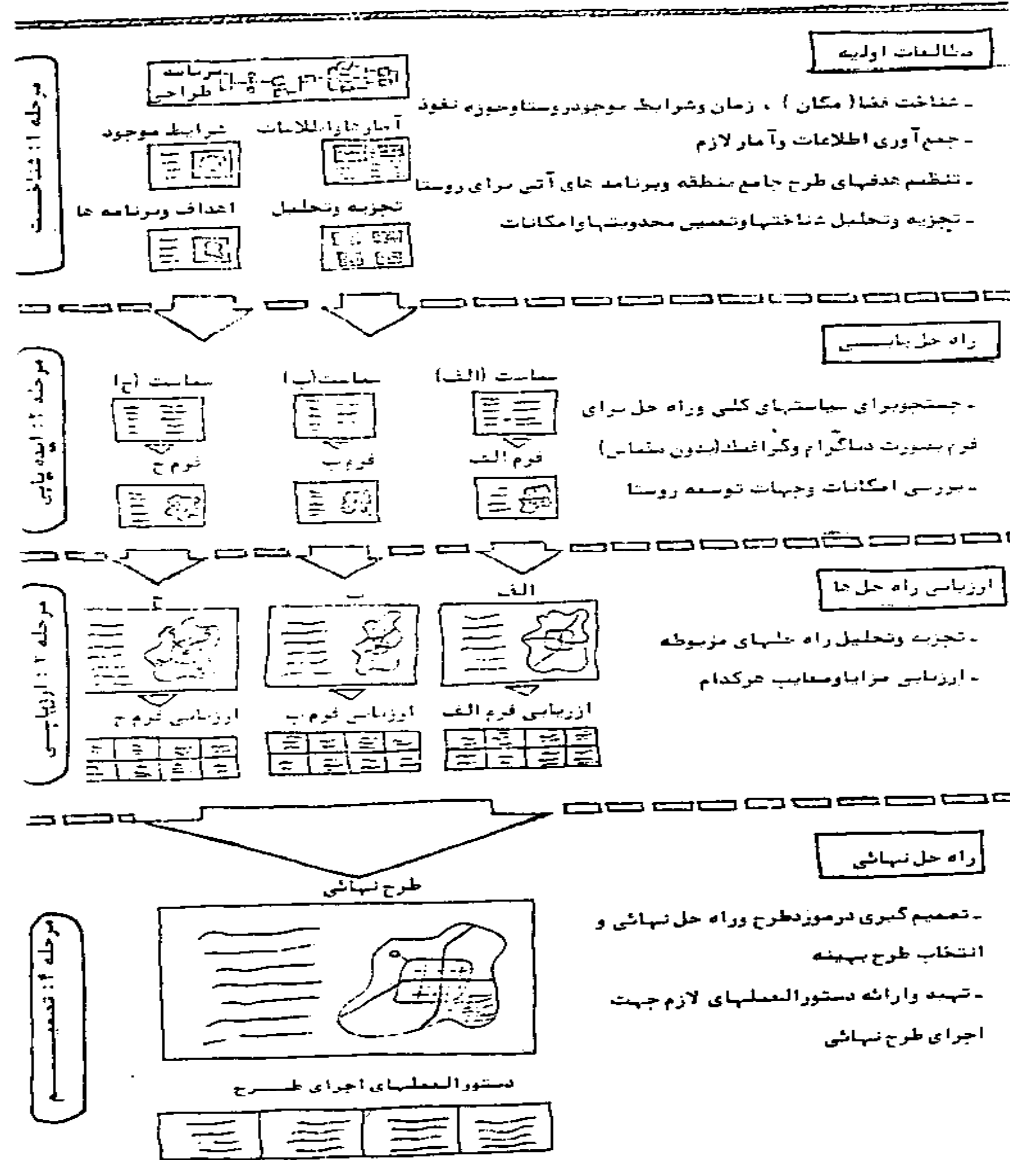
### ۳-۵- تجزیه تحلیل وضع موجود: (مرحله دوم)

- ۱- برآورد امکانات و محدودیتهای طبیعی شهرستان و حوزه نفوذ روستا و تأثیرات متقابل این دو بر یکدیگر.
- ۲- تعیین تنگناهای اقتصادی در محدوده شهرستان و حوزه نفوذ.
- ۳- تجزیه و تحلیل حرکات جمعیتی در حوزه نفوذ روستا .
- ۴- برآوردهای کمبودهای اساسی حوزه نفوذ روستا در زمینه خدمات .
- ۵- تعیین محدودیتهای و امکانات توسعه فیزیکی روستا
- ۶- بررسی مشکلات موجود در توزیع خدمات زیربنایی در سطح روستا.
- ۷- تجزیه تحلیل شبکه های ارتباطی داخل روستا .
- ۸- بررسی مشکلات و نیازهای مسکن در روستا.
- ۹- بررسی سرانه ها و استانداردهای موجود تعیین کمبودها.

## ۴-۵- تعیین ضوابط و ارائه پیشنهادات: (مرحله سوم)

- ۱- پیش بینی کلیات و چهارچوب راه حل‌های توسعه و عمران حوزه نفوذ روستا.
- ۲- پیش بینی و سطح بندی خدمات رفاهی در حوزه نفوذ.
- ۳- تعیین عملکرد و نقش اقتصادی روستا در روند توسعه منطقه.
- ۴- پیش بینی جهت و محدوده توسعه فیزیکی روستا در ده سال آینده.
- ۵- پیشنهاد معیارها و ضوابط کلی طراحی کالبدی روستا اعم از بافت و مسکن.
- ۶- پیش بینی چگونگی رفع مشکلات موجود در معابر و برقراری ارتباطات صحیح و منطقی میان قسمت‌های مختلف بافت.
- ۷- جمع بندی و تنظیم راه حل‌های به دست آمده برای رشد و توسعه ارائه روش‌های مختلف و انتخاب الگوی پیشنهادی.





## ۷-۵- مشکلات و نارساییهای طرحهای هادی

برخی از مشکلات و نارساییهای اجرایی طرحهای هادی از زبان خود متولیان شامل :

### ۱-۷-۵- انتخاب مکان مناسب و مستعد (مکان یابی بهینه)

نقاطی را باید برای تهیه طرحهای هادی برگزید که :

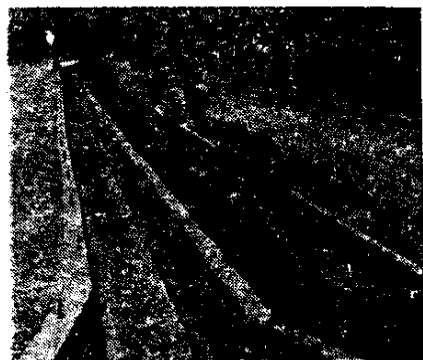
- حتی الامکان دارای جمعیت قابل توجه و رشد جمعیت مثبت بوده.
- دارای نقش سیاسی ویژه ای در منطقه باشند.
- دارای پتانسیلهای رشد اقتصادی بوده .
- به دلیل ویژگیهای جغرافیایی ، به عنوان مرکز خدمات رسانی يك منظومه روستایی عمل نماید .
- به دلیل نزدیکی به شهرهای بزرگ و یا کانونهای بزرگ اقتصادی در معرض تحولات سریع جمعیتی قرار داشته باشد.
- به دلیل وقوع سوانح و یا پدیده های طبیعی دستخوش بحران ویژه ای گردیده باشند.
- به اصل مشارکت و همیاری مردم و وجود زمینه مناسب برای اجرای طرح در میان روستائیان توجه کافی شود.
- روستاهای حوزه استحقاقی شهرها در اولویت قرار گیرند.



صحرای هادی روستای شعله‌ای «کهنکینونه و نویر احمد»  
:سبزه معابر، جدول‌کشی و آسفالت حیوانات



صحرای هادی روستای آتش‌کشی «سندسبز»  
:سبزه معابر و جدول‌کشی



صحرای هادی روستای «استان آصفهان» (استان ساری، جدول‌کشی  
و آسفالت حیوانات)



صحرای هادی روستای «استان آصفهان» (استان ساری،  
مسیر کشی و آسفالت حیوانات)



صحرای هادی روستای در استان کرمانشاه (سبزه معابر و جدول‌کشی)

## ۱-۳-۷-۵- در تهیه طرحهای هادی به چه نکاتی باید توجه شود؟

- انتخاب روستا باید پس از انجام مطالعات منطقه ای انجام شود.
- روستاهایی که دارای امکانت بالقوه اقتصادی هستند انتخاب شوند.
- در تهیه طرح و نوع بافت روستا و عوامل مؤثر در شکل گیری آن توجه شود.
- در تهیه طرح و مشکلات اصلی روستا توجه شود.
- در تهیه طرح هادی از مشاوران بومی استفاده شود.
- روستاهای محروم مدنظر قرار گیرند.
- در جلب مشارکت روستا کوشا باشند.
- به موقعیت جغرافیایی روستا توجه شود.
- وضعیت کالبدی و نیازهای واقعی روستا به طور دقیق بررسی شود.
- الگوی مسکن لحاظ گردد.
- محدوده قانونی و حریم روستا مشخص شود.
- آمار و نقشه ها به هنگام شوند.



## ۲-۳-۷-۵- در اجرای طرح هادی به چه نکاتی باید توجه کرد؟

- بر مبنای نیازهای اساسی پیش بینی شود.
- مسائل حقوقی قبل از تهیه طرح حل شوند.
- برنامه زمان بندی تهیه شود.
- پروژه ها به عنوان الگو و مدل برای روستاهای دیگر قرار گیرند.
- پروژه ها اولویت بندی شوند.
- از نیروهای خبیره و بومی استفاده شود.
- برنامه ریزیهادقیق بوده و دور از واقعیت نباشند.
- به نظرات مردم ارجح داده شود.
- به پروژه ای که ایجاد اشتغال می کند اولویت داده شود.
- طرح از لحاظ اقتصادی ابتمم شود.





جدول نرمها و استانداردهای پیشنهادی برای طرح ریزی کالبدی روستاها

| نوع استفاده      | سرانه جمعیتی<br>(مترمربع) | حداکثر شعاع<br>قابل استفاده | همجواریهای مناسب   |
|------------------|---------------------------|-----------------------------|--|
| مسکونی           | ۷۰ - ۲۵                   | —                           | فضای سبز، مراکز آموزشی،<br>تجاری، فرهنگی                         |
| کودکستان         | ٪۹۰ - ٪۶۰                 | ۲۵۰ متر                     | محلات مسکونی، فضای سبز   |
| دبستان           | ۱۰۸۰ - ۱۰۸۰               | ۶۰۰ متر                     | محلات مسکونی، فضای سبز   |
| راهنمایی         | ۱۰۵۰ - ۱۰۰۰               | ۱۰۰۰ متر                    | فضای سبز، مراکز فرهنگی،<br>ورزشی                                 |
| دبیرستان         | ۱۰۷۰ - ۱۰۰۰               | ۱۰۰۰ متر                    | فضای سبز، مراکز فرهنگی<br>ورزشی، معابر اصلی                      |
| خرده فروشی       | ۰۶۰                       | ۶۰۰ متر                     | محلات مسکونی، معابر<br>عمومی، مراکز محلات                        |
| عمده فروشی       | ۰۶۰                       | ۱۰۰۰ متر                    | مرکز روستا، معابر اصلی<br>اداری، ترمینال                         |
| مسجد             | ۱۰۸۰ - ۱۰۰۰               | ۶۰۰ متر                     | محلات مسکونی، مراکز<br>محلات، کتابخانه                           |
| کتابخانه         | ۰۳۰                       | ۱۰۰۰ متر                    | فضای سبز، مراکز آموزشی<br>مرکز روستا، مسجد                       |
| پارک بازی کودکان | ۱۰۲۰ - ۲۰۰۰               | ۲۵۰ متر                     | محلات مسکونی   |
| پارک عمومی       | ۲۰۰۰ - ۲۰۰۰               | ۸۰۰ متر                     | محلات مسکونی، فرهنگی،<br>ورزشی، تجاری، آموزشی،<br>بهداشتی، اداری |
| ورزشی            | ۳۰۰۰ - ۵۰۰۰               | ۲۵۰۰ - ۸۰۰ متر              | فضای سبز، مراکز آموزشی   |
| گورستان          | ۱۰۰                       |                             | خارج روستا   |

# بخش سوم

روشها و تکنیکهای جمع آوری اطلاعات و شیوه ها و  
مراحل تجزیه و تحلیل آنها در طرحهای روستایی

## فصل ششم

### روشها و تکنیکهای جمع آوری اطلاعات

#### ۱-۶- اهمیت و نقش جمع آوری اطلاعات

در مسائل اقتصادی و اجتماعی ، جمع آوری اطلاعات اولین شرط اقدام منطقی هر کار و به خصوص برنامه های عمرانی و تولیدی می باشد.

#### ۲-۶- روشهای جمع آوری اطلاعات

۱- استفاده از اسناد و مدارک ( کتابخانه ای )

۲- مشاهده ( عینی )

۳- پرسشنامه ( پستی ، حضوری )

۴- مصاحبه

## ۱-۲-۶- جمع آوری اطلاعات از مراکز و منابع اطلاعاتی

برخی اطلاعات را می توان قبل از مراجعه به محل تحقیق، از مراکز مختلف آماری و اسناد و مدارک کسب نمود.

## ۲-۲-۶- روش جمع آوری اطلاعات از طریق مشاهده

در این روش منظور از

مشاهده آن نوع مشاهداتی است که به صورت مدون و منظم و هدفدار انجام گیرد.

### ۲-۱-۲-۶- انواع مشاهده :

۱- مشاهده سطحی یا آزاد: مشاهده ساده را می توان به دو صورت انجام داد:

الف- با شرکت فعال مشاهده کننده در وضع اجتماعی مورد مطالعه

ب- بدون شرکت فعال مشاهده کننده در وضع مورد مطالعه

### ۲- مشاهده دقیق یا منظم



## ۳-۱-۲-۶- محاسن روش مشاهده

- ۱- ثبت و ضبط دقیق وقایع در حین وقایع آنها
- ۲- کثرت اطلاعات در زمانی کوتاه
- ۳- بالا بودن اعتبار اطلاعات
- ۴- سادگی نظارت و بررسی صحت و سقم اطلاعات

## ۴-۱-۲-۶- معایب روش مشاهده

- ۱- عدم امکان دسترسی همیشگی محقق به موقعیت های واقعی که حادثه در آن رخ می دهد.
- ۲- مزاحمت وجود مشاهده گر.
- ۳- محدودیت وسعت و دامنه مشاهده .
- ۴- محدودیت کاربرد مشاهده
- ۵- پیش داوری مشاهده گر قبل از مشاهده موضوع.
- ۶- تفاوت های فرهنگی بین مشاهده گر و مشاهده شونده.
- ۷- عدم توانایی مشاهده گر در گزارش مشاهدات خود.
- ۸- تعصبات و تمایلات مشاهده گر.
- ۹- ویژگی های فردی مشاهده گر
- ۱۰- عوامل محیطی که مشاهده گر را متاثر می سازد.

## ۳-۲-۶- روش جمع آوری اطلاعات به وسیله پست

این روش با استفاده از وسیله پست جهت پخش کردن و برگشت دادن پرسشنامه صورت می گیرد.

### ۱-۳-۲-۶- مزایای این روش

- ۱- هزینه آماری را پایین می آورد .
- ۲- توزیع آن را آسان می کند.
- ۳- بُعد مسافت برای پاسخ دهندگان اشکال ایجاد نمی کند.
- ۴- بدی آب و هواموانع طبیعی در مناطق روستایی کمتر در گرفتن پاسخ مؤثر است .
- ۵- پاسخ دهندگان وقت کافی برای تهیه جواب و ارسال آن خواهد داشت.

### ۲-۳-۲-۶- معایب این روش

- ۱- بی سوادی یا کم سوادی اغلب روستاییان کشور ما.
- ۲- دستور العمل تکمیل پرسشنامه و تفهیم هدف از سئوالات به وسیله پست مشکل است .
- ۳- ممکن است جواب بسیاری از پرسشنامه ها داده نشود.
- ۴- احتمال اینکه بسیاری از پرسشنامه ها اصلاً بلا جواب بماند زیاد است .
- ۵- به واسطه سهل انگاری پاسخ دهندگان جوابها دیرتر از موعد مقرر می رسد.

## ۴-۲-۶- روش اندازه گیری مستقیم

مثلاً در بررسیهای نمونه ای اندازه گیری محصول و برآورد زمین زیرکشت غلات ، پرسشگر شخصاً به اندازه گیری مستقیم زمین مورد نمونه اقدام می کند.

### ۵-۲-۶- جمع آوری اطلاعات از راه تلفیق روش پستی و مراجعه مستقیم

پرسشگر ، پرسشنامه های مربوط را با دستورالعمل تکمیل آن ، بین کلیه واحدها یا خانوارها توزیع می نماید و از رئیس یا عضو مسئول آن خانوار می خواهند که پرسشنامه را شخصاً با مطالعه و فرصت کافی تکمیل و در روز معین پرسشگر با مراجعه به خانه ها پرسشنامه ها را دریافت و ضمن کنترل آنها چنانچه نواقصی مشاهده نماید در همان محل نسبت به تصحیح آن اقدام و سئوالاتی را که احیاناً بلا جواب مانده باشد ، تکمیل نماید .

### ۶-۲-۶- روش جمع آوری اطلاعات (گروهی - حضوری)

پرسشنامه (گروهی - حضوری) معمولاً توسط يك سالن کنفرانس ، محل کار ، یا کلاس درس و یادرس مسجد تکمیل می گردد. مزیت این روش در این است که مصاحبه گر حضور دارد.



از محدودیتهای این روش این است که :

- اولاً پاسخ دهندگان هر وقت بخواهند می توانند نظم موجود پرسشنامه را به هم بزنند.
- ثانیاً جواب های خود را با دیگران مقایسه کنند.
- ثالثاً جواب ها یکنواخت باشد.

## ۷-۲-۶- جمع آوری اطلاعات با روش مصاحبه شخصی (حضوری)

این روش احتیاج به تعداد کافی پرسشگر خبره و کار آزموده دارد تا منطقه مورد مطالعه را شخصاً مورد بررسی قرار داده و با مصاحبه شخصی اطلاعات لازم را با کمال دقت کسب و در پرسشنامه منعکس نمایند.

در مصاحبه حضوری میزان موفقیت به عوامل زیر بستگی دارد:

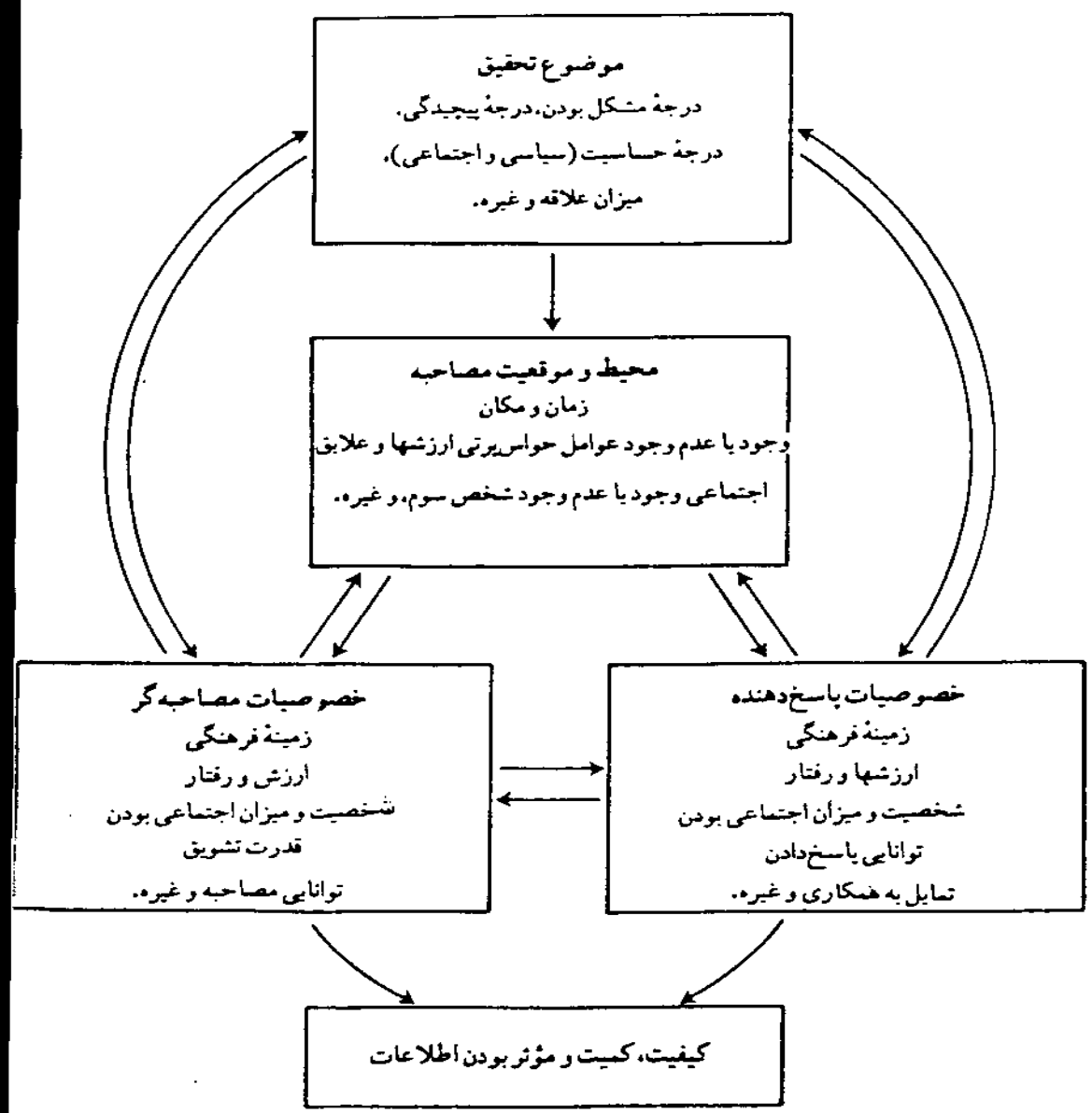
۱. علاقه پاسخ دهنده به موضوع تحقیق
۲. محیطی که مصاحبه در آن اجرا شود
۳. مهارت، شخصیت و ترغیب و تشویق مصاحبه گر
۴. توانایی و تمایل پاسخگویان برای همکاری



# ۱-۷-۲-۶- انواع مصاحبه

۱- مصاحبه منظم

۲- مصاحبه آزاد



شکل ۱ روابط بین مصاحبه گر و پاسخ دهنده و عوامل مؤثر در فرایند ارتباط

۲-۷-۲-۶- مزایا و محدودیت های عمده مصاحبه شخصی عبارتند از:

## الف - مزایا

۱- اطلاعاتی که از این طریق به دست می آید، احتمالاً صحیح تر از اطلاعاتی است که از سایر طرق فراهم می شود.

۲- بازدید مجدد و مکرر برای تکمیل سئوالات پرسشنامه

۳- سئوالاتی که، پاسخگو احتمالاً نسبت به آنها حساسیت نشان می دهد، می تواند، به دقت توسط پرسشگر در لابلاي پرسشهای دیگر گنجانیده شود .

۴- زبان مصاحبه را می توان با استعداد، سطح تحصیلات و آگاهی پاسخگو سازگار کرد.

## ب- محدودیت های مصاحبه شخصی

۱- هزینه های رفت و آمد و زمان لازم برای پوشاندن همه خانواده در يك منطقه وسیع

۲- معادله انسان می تواند بازده را تحریف کند.

۳- سازمان و تشکیلاتی که برای گزینش، آموزش، و سرپرستی پرسشگران صحرائی لازم است، پیچیده تر از سازمانی است که برای انجام بررسی از سایر روشها لازم است .

۸-۲-۶- روش جمع آوری اطلاعات به وسیله تلفن «مصاحبه تلفنی»

۳-۶- عوامل اصلی مصاحبه (تکنولوژی تحقیق)

۲-۳-۶- انواع پرسشنامه

بطور کلی پرسشنامه به دو قسم است. پرسشنامه مبتنی بر پرسش مستقیم. پرسشنامه های ثبتي عموماً اطلاع را يادر زمان وقوع يا از ساير مدارك جمع آوري مي کنند.

روش تنظيم سئوالات و پاسخ دادن به آنها بايد مطابق با منظور و محتوای سئوال باشد .

۱ - روش تك جوابي «بلي»يا«خير»

۲ - سئوال چند جوابي

۳ - سئوال فراواني :حادثه يا عملي را از نظر ویژگیهای زمانی ارزیابی می کند.

۴ - سئوال کمیتی : حادثه يا عملي را از نظر تراکم و مقدار از کمتر تا بیشتر ارزیابی می کند.

۵ - سئوال ترتیبی : نظرات ارائه شده را بر اساس معیارهای خود يا دیگری می سنجد .

۶ - سئوال فاصله اي : نظرات ارائه شده را بر اساس معیارهای خود يا دیگری می سنجد.

بقیه

سؤال ترتیبی (اولویت «اهمیت نسبی»)

افتتاح مرکز خدمات کشاورزی در روستای شما آثاری به جای گذاشته است. به نظر شما کدامیک از آثار زیر بسیار جدی است. «جلو جواب خود (۱) بگذارید.

راه‌اندازن وسایل موتوری.

سروصدا.

کمبود فضای پارکینگ.

ارزش املاک را پایین آورده.

چشم‌اندازی بد ایجاد شده و از زیبایی محیط کاسته شده است.

اگر شما بخواهید دو جواب را علامت بزنید، جواب دوم شما کدام است؟ جلو آن «۲» بگذارید.

اگر شما بخواهید سه جواب را علامت بزنید، جواب سوم شما کدام است؟ جلو آن «۳» بگذارید.

خلاصه آنکه، در کار، کسی اطلاعاتی به شما نمی‌دهد. این اطلاعات را از کجا می‌گیرید؟

سؤال کمی (مقدار، تراکم، «چقدر»)

رفت آمد و صدای ماشین‌آلات کشاورزی در مرکز خدمات کشاورزی برای سلامتی ساکنان این محله ناراحت کننده است؟

کاملاً ناراحت کننده است.

تقریباً ناراحت کننده است.

نظری ندارم.

اصلاً ناراحت کننده نیست.

کمی ناراحت کننده است.

سؤال فراوانی (فراوانی حدوث یک فعالیت، «چند وقت یکبار»)

سال گذشته شما چند وقت یکبار به شهر رفتید؟

حداقل هفته‌ای یکبار.

ماهی یکبار.

هر دو یا سه ماه یکبار.

سالی یک یا دو بار.

هیچ وقت.

سؤال فاصله (فاصله روستای شما از روستای حسن‌آباد، «چقدر دور»)

برای رسیدن به روستای حسن‌آباد چه فاصله‌ای را می‌پیمایید؟

کمتر از یک یا دو کیلومتر.

۲ تا ۹ کیلومتر.

۹ تا ۱۴ کیلومتر.

۱۵ تا ۳۷ کیلومتر.

۳۸ کیلومتر و بیشتر.

## ۴-۳-۶- طرز مصاحبه و اهمیت پرسشگر (فن پرسشگری)

دقت اطلاعات بدست آمده عمدتاً به عوامل زیر بستگی دارد:

۱- روش مصاحبه

۲- طرح پرسشنامه یا سئوالهای شفاهی

## ۶-۳-۶- انتخاب پرسشگر

در واقع هر پرسشنامه يك قسمت كوچك و خلاصه شده از كار و مطالعه وسيع و عميق دامنه داري است كه هر پرسشگر بايد در ضمن مطالعات و سئوالات خود از اشخاص به آنها دقت نماید و درك كند.

اولین قضاوت در باره پرسشگر با قیافه ظاهري او شروع مي شود .

- عامل جنس
- نحوه بیان





## فصل هفتم

# نمونه گیری Sampling

## و کاربرد آن در طرحهای روستایی

### نمونه گیری چیست ؟

این همان مثل و عمل مشهور «مشت نمونه خروار است»  
تعریف نمونه: «نمونه عبارت است از مجموعه ای از نشانه ها که از یک قسمت ، یک گروه یا جامعه ای بزرگتر انتخاب می  
شود ، بطوریکه این مجموعه معرف کیفیات و ویژگیهای آن قسمت ، گروه یا جامعه بزرگتر باشد».



## ۲-۷- مزیت و اهمیت نمونه گیری در مطالعات روستایی

در درجه اول هدف این برنامه ، ایجاد در آمد بیشتر است و اگر بنا باشد که برای هر مطالعه اقتصادی یا اجتماعی کلیه افراد جوامع مختلف را تک تک مورد مطالعه و آمارگیری قراردهیم مسلماًمخارج و وسایل لازم برای این آمارگیری بقدری خواهد بود که ناچاراًماراز ادامه این مطالعه منصرف می کند.

مزایای نمونه گیری را می توان به روش زیر دسته بندی کرد:

- صرفه جویی در هزینه
- صرفه جویی در زمان
- صرفه جویی در نیروی انسانی
- نظارت بهتر
- نتایج دقیقتر
- نتایج متناسب با مسائل روز
- مناسب ترین روش برای کارآموزی و تهیه پایان نامه



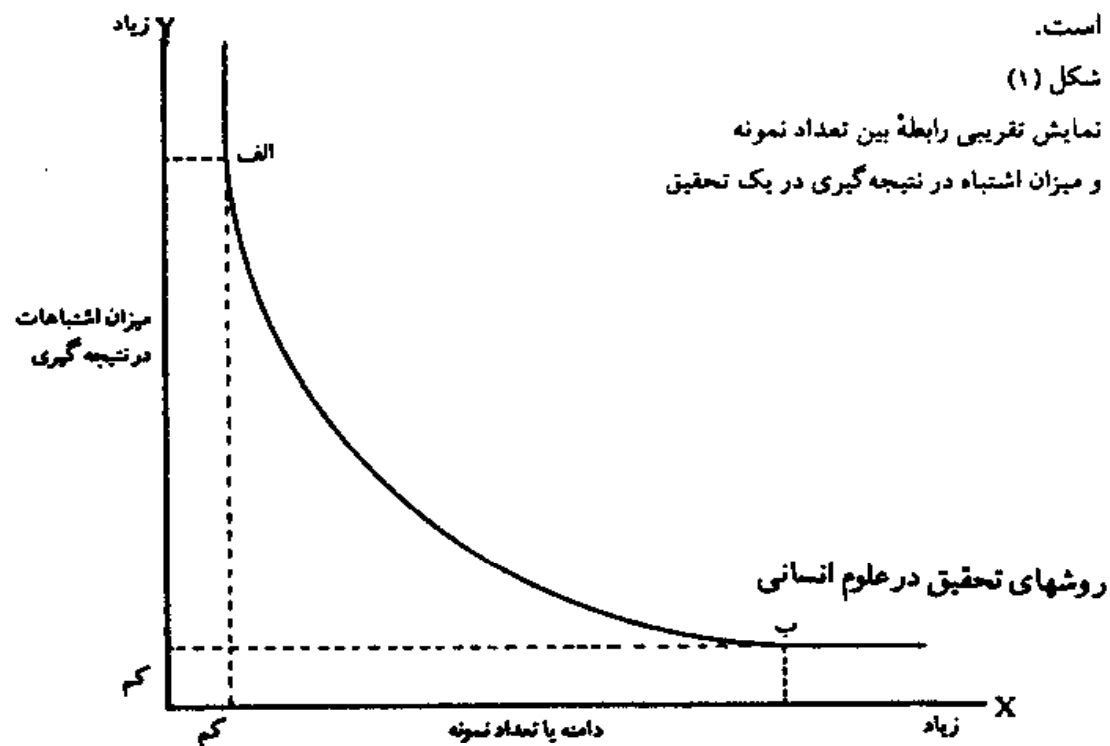
### ۷-۳- شرایط و ضوابط تعداد نمونه

- ۱- يك نمونه خوب بایستی اشتباه تصادفي آن حتي الامكان کم باشد.
- ۲- نمونه بایستی فاقد تورش باشد (**Bias**)، یا اقلأً تورش آن کم باشد.

روی منحنی شکل (۱) نشانه آن است زیاد است، اشتباهات حاصل در نتیجه گیری بسیار ناچیز است.

شکل (۱)

نمایش تقریبی رابطه بین تعداد نمونه و میزان اشتباه در نتیجه گیری در یک تحقیق



۷-۴- تعداد نمونه روش نمونه گیری

## ۴-۷- تعداد نمونه و روش نمونه گیری

### ۱-۴-۷- تعداد نمونه

تعداد نمونه و روش اندازه گیری به عوامل زیر بستگی دارد :

الف - امکانات اعم از مالی ، نیروی انسانی ، امکانات پردازش و ...

ب - سطح جغرافیایی اطلاعات

ج - دقت مورد نظر برای برآورد پارامترهای جامعه

د- حجم جامعه مادر

ه- سهولت یا پیچیدگی پرسش ارقام مورد نظر

و- نحوه کنترل متغیرهای ناخواسته



## ۲-۴-۷- روشهای نمونه گیری

- ۱- **Random-sample** آمارگیری نمونه ای تصادفی ساده
- ۲- **Stratified-sample** آمار گیری نمونه ای یا طبقه بندی
- ۳- آمار گیری نمونه ای متناسب با بزرگی طبقات
- ۴- روش نمونه گیری خوشه ای **Cluster-sample**

۵- آمارگیری سیستماتیک

۶- آمارگیری نمونه ای برنامه ریزی شده

۷- نمونه گیری با استفاده از جداول اعداد تصادفی

## فصل هشتم

# روشها و مراحل تجزیه و تحلیل اطلاعات در طرحهای روستایی

۱-۸- عملیات استخراج به روش دستی

۲-۸- عملیات استخراج ماشینی

۳-۸- کدگذاری اطلاعات جمع آوری شده

۴-۸- روشهای مختلف ارائه اطلاعات جمع آوری شده

۱-۴-۸- روش متن گزارش

۲-۴-۸- جداول و نمودارهای آماری

## ۲-۲-۴-۸- قواعد تنظیم جداول آماری

الف- عنوان اصلی)

ب-عناوین فرعی

ج — ستونها و ارقام مربوط به آن (ساختمان جدول)

بدین ترتیب وبا توجه به مطالب بالا بخشهای اساسی جدول کامل عبارتند از:

الف - سرجدول (**Heading**) که شامل شماره جدول ،عنوان و در صورت لزوم سرنویس است.

ب- عنوان متن (**Bok Head**) که از دو جزء سرعنوان ستونی (**Spanner head**) و سرستون (**Column Head**) تشکیل شده است.

ج- ستون شرح (**Stub**) که شامل عنوان ستون شرح (**Stub Head**) عنوان وسط (**Senter Head**) و عنوان سطری (**Line Caption**) است.

د- متن جدول (**Field**) که محل نوشتن اطلاعات به صورت ارقام است .

ه- پانوشت (**Foot Note**) شرحی است که در زیر جدول جهت توضیح مطالب مندرج در جدول نوشته می شود.



## ۴-۴-۸-انواع خط جدول

۱-۴-۴-۸-خطوط افقی

۲-۴-۴-۸-خطوط عمودی

۵-۴-۸-طبقه بندی جدولها

۱-۴-۵-۸-جدول عمومی یا جدول آماری رسمی

۲-۴-۵-۸-جدول خلاصه یا جدول متن

**جدول آماری رسمی**

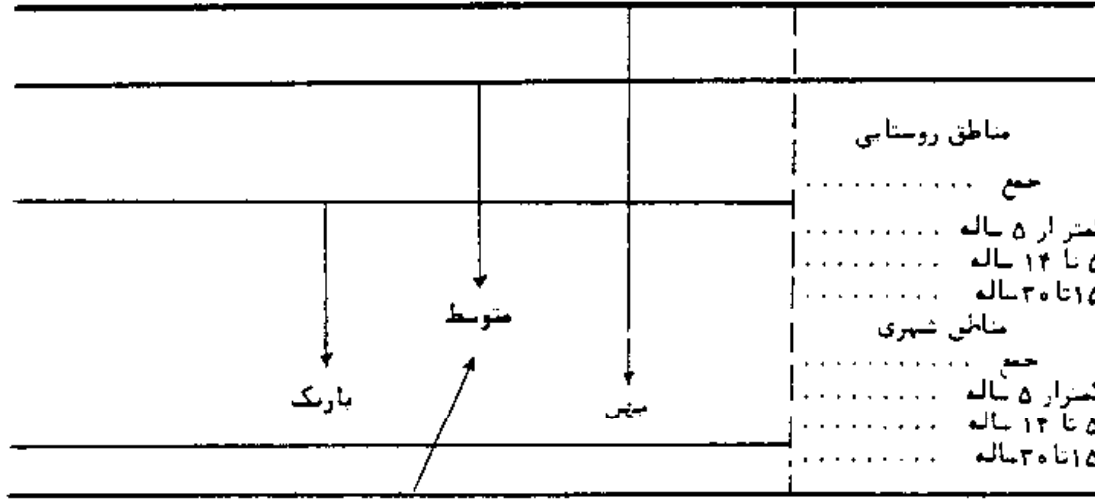
جدول ۱- توزیع سنی و جنسی افراد برحسب تابعیت در مناطق شهری و روستایی  
استان خراسان؛ ۱۳۶۵  
(در طبقه بندی سن، سال تمام منظور شده است)

| عنوان جدول<br>Title         | سر جدول<br>Heading   |     |                |    |     |            |
|-----------------------------|--|-----|----------------|----|-----|------------|
|                             | نیمه (۱)   |     | نیمه و غیرتیمه |    |     | منطقه و سن |
| سر عنوان ستونی<br>Head note | زن   | مرد | مرد و زن       | زن | مرد | مرد و زن   |
| عنوان ستون شرح<br>Stub head | کل استان   |     |                |    |     |            |
| عنوان سطر<br>Total line     | جمع  |     |                |    |     |            |
| عنوان سطر<br>Line caption   | کمتر از ۵ ساله   |     |                |    |     |            |
|                             | ۵ تا ۱۴ ساله   |     |                |    |     |            |
|                             | ۱۵ تا ۲۴ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۲۴ تا ۳۵ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۳۵ تا ۴۴ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۴۵ ساله و بیشتر  |     |                |    |     |            |
| عنوان وسط<br>Centre head    | شهری   |     |                |    |     |            |
| ستون شرح<br>Stub            | جمع  |     |                |    |     |            |
|                             | کمتر از ۵ ساله   |     |                |    |     |            |
|                             | ۵ تا ۱۴ ساله   |     |                |    |     |            |
|                             | ۱۵ تا ۲۴ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۲۴ تا ۳۵ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۳۵ تا ۴۴ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۴۵ ساله و بیشتر  |     |                |    |     |            |
| روستایی                     | جمع  |     |                |    |     |            |
|                             | کمتر از ۵ ساله   |     |                |    |     |            |
|                             | ۵ تا ۱۴ ساله   |     |                |    |     |            |
|                             | ۱۵ تا ۲۴ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۲۴ تا ۳۵ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۳۵ تا ۴۴ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۴۵ ساله و بیشتر  |     |                |    |     |            |
| بلوک<br>Block               | جمع  |     |                |    |     |            |
|                             | کمتر از ۵ ساله   |     |                |    |     |            |
|                             | ۵ تا ۱۴ ساله   |     |                |    |     |            |
|                             | ۱۵ تا ۲۴ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۲۴ تا ۳۵ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۳۵ تا ۴۴ ساله  |     |                |    |     |            |
|                             | ۴۵ ساله و بیشتر  |     |                |    |     |            |
| پانویس<br>Footnote          | ۱- شامل افرادی بومی و کسانی که قبول تابعیت کرده اند.<br>..... مأخذ |     |                |    |     |            |
| سلول<br>Cell                | ۲۸   | ۵۸  | ۱۰۶            | ۹۸ | ۸۷  | ۱۸۵        |
| متن<br>Field                |  |     | ۲۶             |    |     |            |
|                             |  |     | ۱۱۵            |    |     |            |
|                             |  |     | ۱۳۹            |    |     |            |
|                             |  |     | ۱۷۸            |    |     |            |
|                             |  |     | ۲۰۵            |    |     |            |
|                             |  |     | ۲۵۳            |    |     |            |
|                             |  |     | ۱۵             |    |     |            |
|                             |  |     | ۷۳             |    |     |            |
|                             |  |     | ۸۶             |    |     |            |
|                             |  |     | ۱۰۴            |    |     |            |
|                             |  |     | ۱۱۶            |    |     |            |
|                             |  |     | ۵۹             |    |     |            |
|                             |  |     | ۱۱             |    |     |            |
|                             |  |     | ۴۲             |    |     |            |
|                             |  |     | ۵۳             |    |     |            |
|                             |  |     | ۷۲             |    |     |            |
|                             |  |     | ۸۹             |    |     |            |
|                             |  |     | ۲۷             |    |     |            |

مأخذ: مبانی تدوین نشریات آماری

۳-۵-۴-۸- نشان دادن ارقام به وسیله تشکیل نیمه جدول

| سن              | کل نیروی کار | بیکار |      |
|-----------------|--------------|-------|------|
|                 |              | تعداد | درصد |
| ۱۲-۱۳ ساله .... | ۱۸۶۱۱۹       | ۲۶۳۱۷ | ۱۳٫۱ |
| ۱۵-۱۹ ساله .... | ۵۰۲۰۰۱       | ۶۰۴۲۹ | ۱۳٫۰ |
| ۲۰-۲۴ ساله .... | ۴۱۷۲۳۷       | ۳۵۰۰۱ | ۱۰٫۸ |



| جمع   | مرد |    | جمع | زن  |    |
|-------|-----|----|-----|-----|----|
|       | مرد | زن |     | مرد | زن |
| باریک |     |    |     |     |    |
| متوسط |     |    |     |     |    |
| باریک |     |    |     |     |    |

# فصل نهم نقشه و کاربرد آن درز طرحهاي ورستايي

## ۱-۹- نقشه چیست؟

دقيق ترين راهنما و مطلوب ترين وسيله شناخت براي دانشجويان ، محققان ، مهندسان مشاور عمران و جغرافيدانان خواهد بود .

موارد استفاده نقشه در طرح و برنامه ريزي ورستايي بسيار متنوع است . به عنوان مثال براي تهيه طرحهاي عمراني از جمله طرحهاي بهسازي و جامع و هادي روستاها ، کار طراحان ، برنامه ريزان و مهندسان مشاور بر روي نقشه خود يك کار در درجه اول اهميت بوده است .





## ۲-۹- تعریف نقشه

- نمایش عوارض جغرافیایی سطح زمین یا بخشی از آن بر سطحی صاف و هموار در مقیاس و سیستم معینی.

### نمایش سطح جغرافیایی زمین

- نمایش قراردادی پدیده‌های فضایی در یک سطح هموار
- نمایش سطح زمین یا قسمتی از آن، معمولاً بر روی یک سطح هموار
- تصویر جغرافیایی که در آن خشکیها و دریاها بر حسب طول و عرض جغرافیایی ترسیم شده باشد.
- نمایش گرافیکی عوارض طبیعی و مصنوعی موجود بر سطح زمین یا درون آن، بر روی یک سطح هموار و اساس یک مقیاس مشخص



## ۳-۹- طبقه بندی کاربردی نقشه ها

### ۱-۳-۹- انواع نقشه ها از نظر موضوعی

۱- نقشه های مسطحاتی پلانیمتری

۲- نقشه های عمومی توپوگرافی

۳- نقشه های پیت املاک

۴- نقشه های ژئولوژی

۵- نقشه های گیاه شناسی

۶- نقشه های آبیاری و هیدرولوژی

۷- نقشه های هواشناسی و اقلیمی

۸- نقشه های عمرانی روستایی

۹- نقشه های جغرافیایی

۱۰- نقشه های بهره برداری از زمین

۱۱- نقشه های برجسته

۱۲- نقشه های عکس فضایی

۱۳- نقشه های آماری

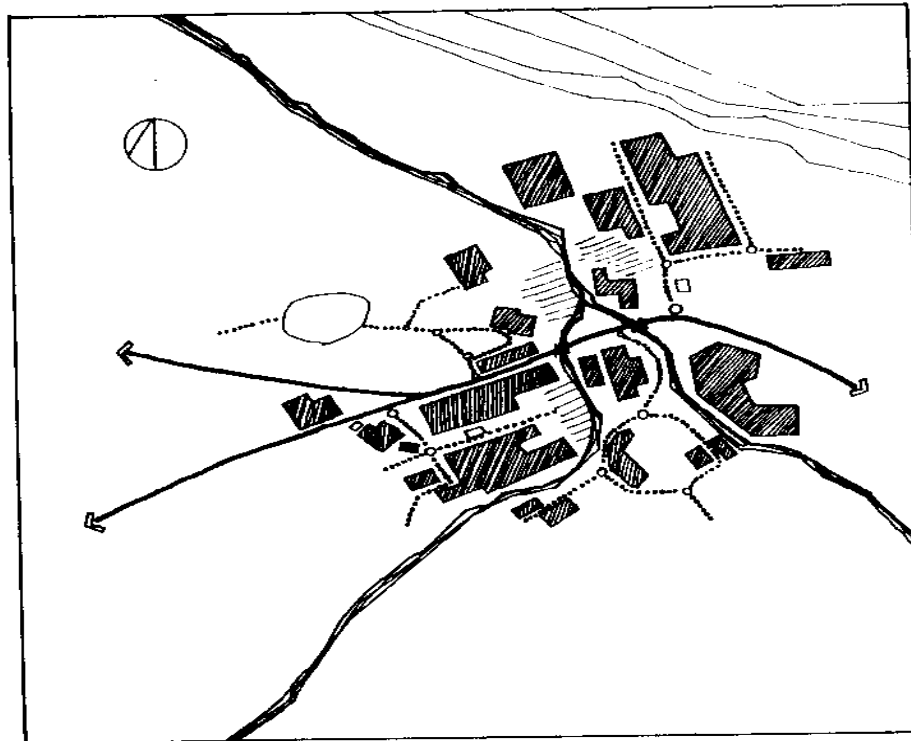
## ۲-۳-۹-انواع نقشه ها از نظر شکل ظاهري و خصوصيات فيزيكي

الف: از نظر فرم ظاهري (نقشه هاي مسطح ، برجسته نما ، برجسته وار)

ب: از نظر جنسي (نقشه هاي كاغذي ، مقوايي ، پارچه اي ، پلاستيكي و فلزي نام برد).

ج: از نظر اندازه بر حسب مقياس

## ۳-۳-۹- نقشه هاي ساده يا كروكي ده



- سرنگ
- موقعيت
- شهرستان دره شهر ۶ كيلومتری بخش پد ره
- جمعيت
- تعداد خانوار ۱۳۰
- تعداد نفر ۷۵۰
- معيشت
- كشاورزی ديم
- دائدارى
- ساير مشاغل ۵ رگري مفازه دائرى
- تائيسات و تسهيلات
- عمومي برق
- آب لوله كشي
- حمام
- آموزش و مذهبى ۲ دبستان
- پزشكى و دامپزشكى درمانگاه
- اقتصادى و اجتماعى چند مفازه يقالى
- تهوه خانه

## ۴-۹- علائم قرار دادی نقشه (زبان کارتوگرافی)

علائم قراردادی در نقشه ۱:۲۰۰۰، ۱:۵۰۰، ۱:۱۰۰ (از بک تا بزرگتر) علائم قراردادی مورد استفاده در نقشه های آماري معيار  
۱:۲۰۰۰، ۱:۵۰۰، ۱:۱۰۰

|  |                                   |  |                                   |
|--|-----------------------------------|--|-----------------------------------|
|  | ساكنان                            |  | سد بزرگ يك ساختمان                |
|  | ساكنان دولتي                      |  | ديواره خانه آن                    |
|  | ساكنان زير سايه                   |  | ساكنان نيز تمام                   |
|  | ساكنان نديكي                      |  | سپر پر شده                        |
|  | بردار                             |  | جاده خارج از شهر                  |
|  | جاده اسفالت                       |  | راه آسفين                         |
|  | جاده شوسه                         |  | جاده چارو در دهانه خاكي           |
|  | جاده نالرد                        |  | پل                                |
|  | جاده                              |  | درين دست                          |
|  | پل                                |  | استخر                             |
|  | درين دست                          |  | ساكنان گنبد                       |
|  | استخر                             |  | زراعت                             |
|  | ساكنان گنبد                       |  | درختكاري                          |
|  | زراعت                             |  | سدخانه                            |
|  | درختكاري                          |  | قنادار خاكي                       |
|  | سدخانه                            |  | گردستان                           |
|  | قنادار خاكي                       |  | بلادر پر شده                      |
|  | گردستان                           |  | پل                                |
|  | بلادر پر شده                      |  | قرستان                            |
|  | پل                                |  | نزد آسفين چوبي                    |
|  | قرستان                            |  | پيم خاردار                        |
|  | نزد آسفين چوبي                    |  | حالت ساكنان دولتي را با كمي نموني |
|  | پيم خاردار                        |  |                                   |
|  | حالت ساكنان دولتي را با كمي نموني |  |                                   |

علائم قراردادی مورد استفاده در نقشه های آماري معيار ۱:۱۰۰، ۱:۵۰۰، ۱:۲۰۰۰

|  |                           |  |                |
|--|---------------------------|--|----------------|
|  | شهر نادر                  |  | مرکز شهر       |
|  | نيزان تخمي (ارتفاعات)     |  | سد استان       |
|  | قره                       |  | سد بخش         |
|  | قنات باير                 |  | سد در استان    |
|  | قنات دابر                 |  | راه آسفين      |
|  | شهر                       |  | جاده اسفالت    |
|  | نخلان ۱-۲ تا ۵-۵ نفر      |  | جاده شوسه      |
|  | آبادي كوچني               |  | جاده خاكي      |
|  | مکان دزد كوچني            |  | جاده نالرد     |
|  | آبادي مكان دزد بزرگ كوچني |  | تول            |
|  | انباره (نيارنگاه)         |  | پل             |
|  | چاهكش                     |  | نهر            |
|  | نرده گاه                  |  | دودخانه        |
|  | سدن                       |  | آبريز          |
|  |                           |  | سيل            |
|  |                           |  | باطلاق - مهتاب |

علائم قراردادی معياري ۱:۱۰۰، ۱:۵۰۰، ۱:۲۰۰۰

|  |                         |  |                      |
|--|-------------------------|--|----------------------|
|  | مهتاب كوچني             |  | مهتاب                |
|  | سد استان                |  | باطلاق               |
|  | سد شهرستان              |  | تپه اي شني           |
|  | سد بخش                  |  | نموني نيزان          |
|  | سد در استان             |  | چوبی                 |
|  | راه آسفين چوبي          |  | سند                  |
|  | راه آسفين در دست ساكنان |  | شهر                  |
|  | راه اسفالت              |  | آبادي                |
|  | راه اسفالت در دست تمام  |  | ساكنان نخلدار        |
|  | راه شوسه                |  | چاه                  |
|  | راه شوسه در دست تمام    |  | نهر                  |
|  | راه خاكي                |  | سدن                  |
|  | راه نالرد               |  | گرد آبر              |
|  | راه داخل تول            |  | پل                   |
|  | پل                      |  | پرست خاكي            |
|  | كندال يا نمره داني      |  | نرده گاه             |
|  | كندال يا نمره ترك       |  | سپه                  |
|  | دودخانه داني            |  | ساكنان نخلدار اسواني |
|  | دودخانه فضلي            |  | قرستان               |
|  | آبريز                   |  | چاه                  |
|  | سيل                     |  | ساكنان نخلدار نيمي   |

## ۵-۹- شناخت و ساخت علائم ترسیمی در نقشه ها

سه شیوه کاربرد علامت در کارتوگرافی رایج است:

- کاربرد نقطه ای
- کاربرد طولی یا خطی
- کاربرد ناحیه ای

(در شکل یک نمونه‌هایی از مطلب مندرج در فوق را می‌توان مشاهده کرد)

| نوع علائم                   | نقطه‌ای   | خطی یا طولی | ناحیه‌ای |
|-----------------------------|---|-------------|----------|
| شکل<br>III                  |   |             |          |
| بعد<br>OOO                  |   |             |          |
| جهت<br>IIIH                 |   |             |          |
| رنگ<br>IIIH                 | استفاده از رنگ یا به صورت خالص صورت<br>سرگردد یا ترکیبی از رنگ‌های مختلف نظیر ترکیب<br>زرد، سورمه‌ای، قرمز ارغوانی. |             |          |
| ارزش<br>(نوسانات رنگ)<br>OH |   |             |          |
| ذره<br>یا ساخت لکه<br>OH#   |   |             |          |

Valeur de la perception

III تابع    OOO منتخب    OH منظم    OH# کثرت

شکل ۱ - متغیرهای بصری

۱-۵-۹- متغیرهای تصویری کارتوگرافی

۱- شکل یا فرم

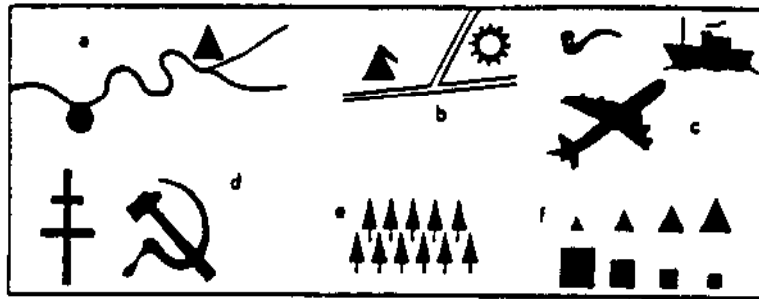
۲- بعد اندازه

۳- جهت

۴- رنگ

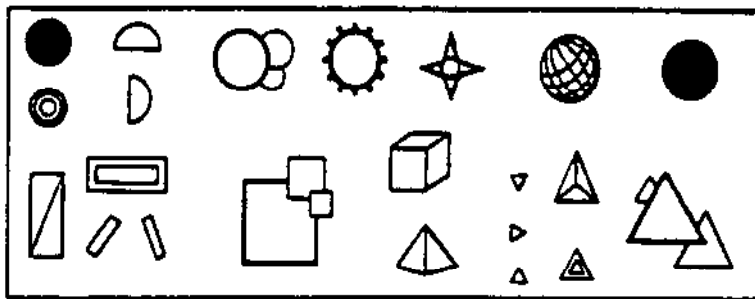
۵- نوسانات رنگ

۶- ذره



شکل ۳ - نمادهای کارتوگرافی

- a: علامت قراردادی      b: علامت نمادین      c: پیکتوگرام‌ها  
 D: پندارنگارها      e: پوسنیف      f: علامت یا نمادهای نسبی



شکل ۴ - نمادهای نسبی

۲-۵-۹- نمادهای کارتوگرافی

- علائم قراردادی

- علائم نمادین

- پیکتوگرام‌ها

- پندارنگار

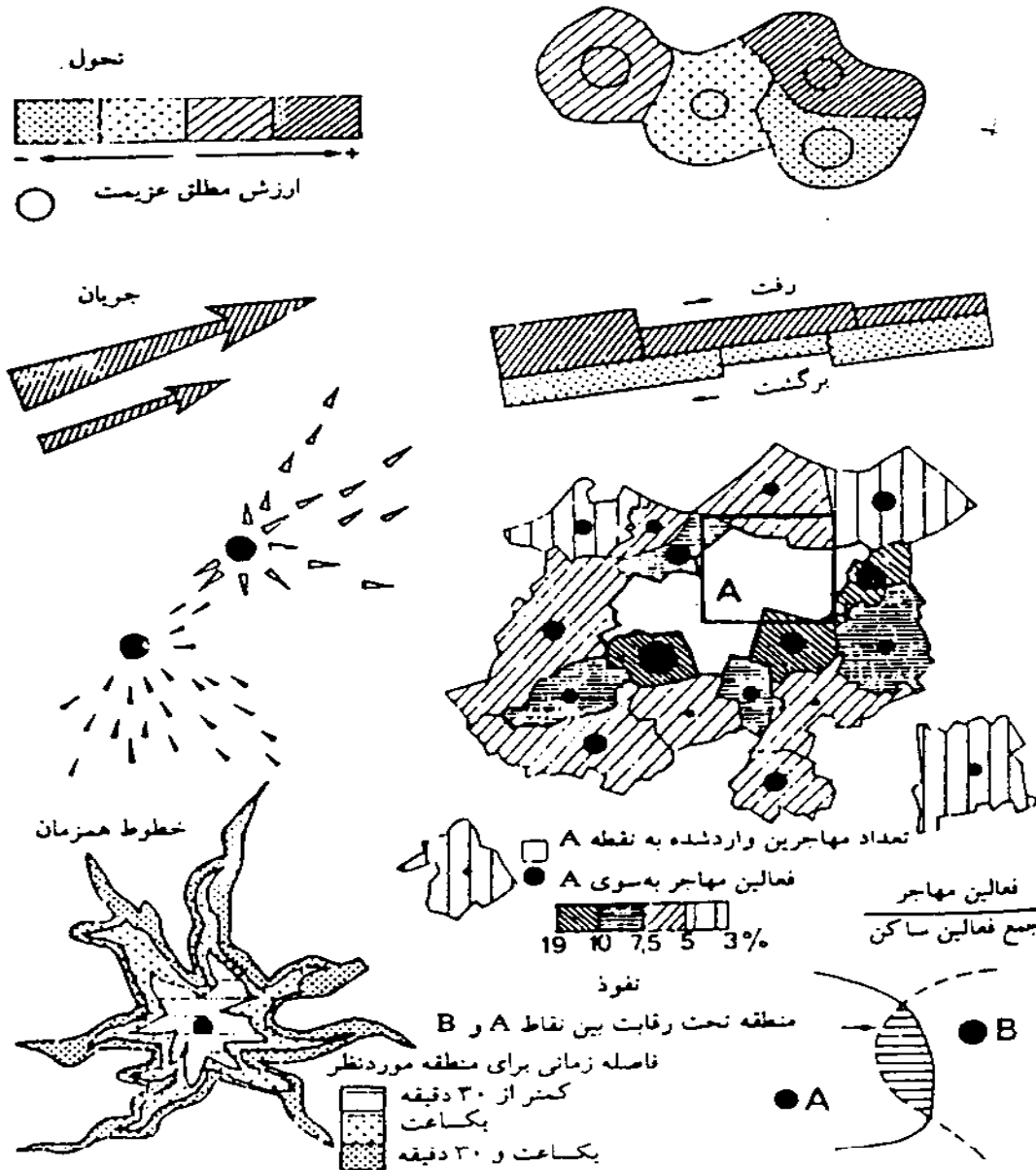
- پوسنیف

- نماد نسبی

۶-۹- صورت نقشه های موجود در سازمانها (قابل استفاده در مطالعات و طرحهای روستایی)

الف- سازمان نقشه برداری  
ب- سازمان جغرافیایی کشور  
ج- مرکز آمار ایران

د- موسسه خاک شناسی و حاصلخیزی خاک



شکل ۵ - نمایش پدیده‌های متحرک

## ۷-۹- الگوی تهیه نقشه های طرحهای بهسازی روستاها

جدول شماره ۲: فهرست نقشه‌های طرح تفضیلی و الگوی مسکن.

| مقیاس  | موضوع نقشه   | ردیف | عنوان مطالعات |
|--------|--|------|---------------|
| ۱:۲۰۰۰ | نقشه به هنگام وضع موجود                                  | ۱    |               |
| ۱:۲۰۰۰ | کیفیت ساختمانها (ابنیه)                                  | ۲    |               |
| ۱:۲۰۰۰ | کاربری اراضی پیشنهادی تفضیلی                             | ۳    |               |
| ۱:۱۰۰۰ | مقاطع عرضی خیابانها                                      | ۴    |               |
| ۱:۲۰۰۰ | نقشه تفضیلی توسعه و اصلاح واحداث معابر                   | ۵    |               |
| ۱:۵۰۰۰ | نقشه تراکم ساختمانی                                      | ۶    |               |
| ۱:۲۰۰۰ | نقشه اولویت‌های اجرایی و مرحله‌بندی                      | ۷    |               |
| ۱:۱۰۰۰ | نمونه‌هایی از واحدهای مسکونی در بافت جدید و قدیم از پلان | ۸    |               |
| ۱:۱۰۰۰ | پیشنهاد الگوی مطلوب مسکن روستا                           | ۹    |               |
| ۱:۵۰۰۰ | الگوی نمونه همجواری واحدهای مسکونی                       | ۱۰   |               |

جدول شماره ۳: فهرست نقشه‌های اجرایی

| مقیاس  | موضوع نقشه  | ردیف | عنوان مطالعات |
|--------|---|------|---------------|
| ۱:۲۰۰۰ | محدوده پروژه اجرایی                                   | ۱    |               |
|        | نقشه به هنگام کاربری اراضی موجود                      | ۲    |               |
| ۱:۵۰۰  | محدوده اجرایی   | ۳    |               |
| ۱:۵۰۰  | شماره‌گذاری مالکین و تعیین عرصه و اعیان               | ۴    |               |
| ۱:۵۰۰  | طرح جزئیات شبکه معابر پیشنهادی                        | ۵    |               |
| مناسب  | بروفیل طولی و عرضی شبکه و تعیین خط پروژه              | ۶    |               |
| ۱:۵۰۰  | نحوه دفع آبهای سطحی شبکه                              | ۷    |               |
| مناسب  | جزئیات فنی زیرسازها، جداول کانیو، دیوارسازی جوی و ... |      |               |

۱. نقشه های بهسازی طرح بهسازی در سطح دهستان

۲. نقشه های طرح بهسازی فیزیکی روستا

۳. نقشه های طرح تفضیلی و فیزیکی روستا

۴. نقشه های اجرایی

| مقیاس   | موضوع نقشه   | ردیف | عنوان مطالعات |
|---------|--|------|---------------|
| مناسب   | موقعیت سیاسی منطقه دهستان برحسب سلسله مراتب تقسیمات کشور | ۱    |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | وضعیت توپوگرافی و آبهای سطحی دهستان                      | ۲    |               |
| مناسب   | وضعیت ارتباطات دهستان                                    | ۳    |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | وضعیت پوشش گیاهی   | ۴    |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | وضعیت معادن  | ۵    |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | توزیع جمعیت موجود و نمودار میزان جمعیت طی دهه‌های آماری  | ۶    |               |
| ۱:۲۰۰۰۰ | نحوه توزیع خدمات آموزشی - فرهنگی                         | ۷    |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | نحوه توزیع خدمات تجاری عمده - اداری - انتظامی            | ۸    |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | نحوه توزیع خدمات بهداشتی و درمانی                        | ۹    |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | نحوه توزیع خدمات زیربنایی (آب، برق، گاز، تلفن و ...)     | ۱۰   |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | پیش‌بینی نحوه پراکنندگی آبی جمعیت هر یک از روستاها       | ۱۱   |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | حوزه نفوذ خدمات آموزشی و درمانی                          | ۱۲   |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | حوزه نفوذ خدمات بهداشتی و درمانی                         | ۱۳   |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | حوزه نفوذ خدمات بهداشتی عمده اداری - انتظامی             | ۱۴   |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | حوزه نفوذ خدمات عمومی نظیر پست - تلفن و ...              | ۱۵   |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | سطح‌بندی خدمات روستاها                                   | ۱۶   |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | خدمات مورد نیاز هر یک از روستاها                         | ۱۷   |               |
| ۱:۵۰۰۰۰ | اولویت پیشنهادات   | ۱۸   |               |



# فصل دهم

## نمودارها و کاربرد آن در طرحهای روستایی

۱۰- نمودار «دیاگرام». روش نشان دادن اطلاعات به وسیله رسم گرافیک.

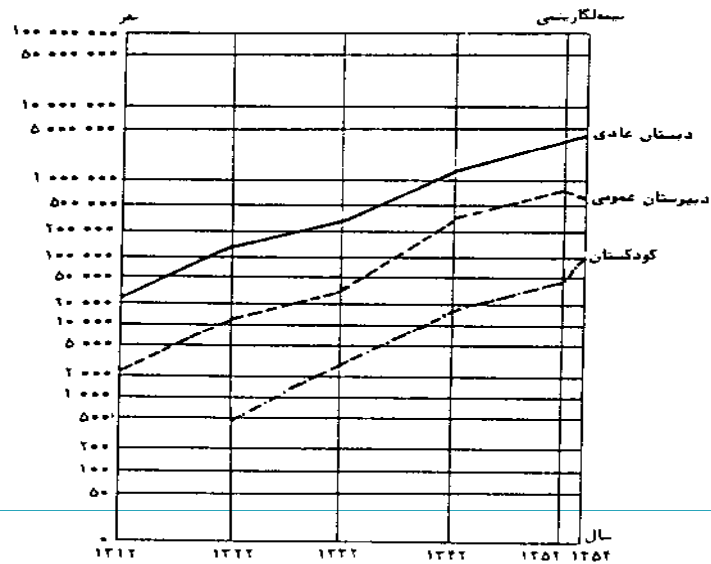
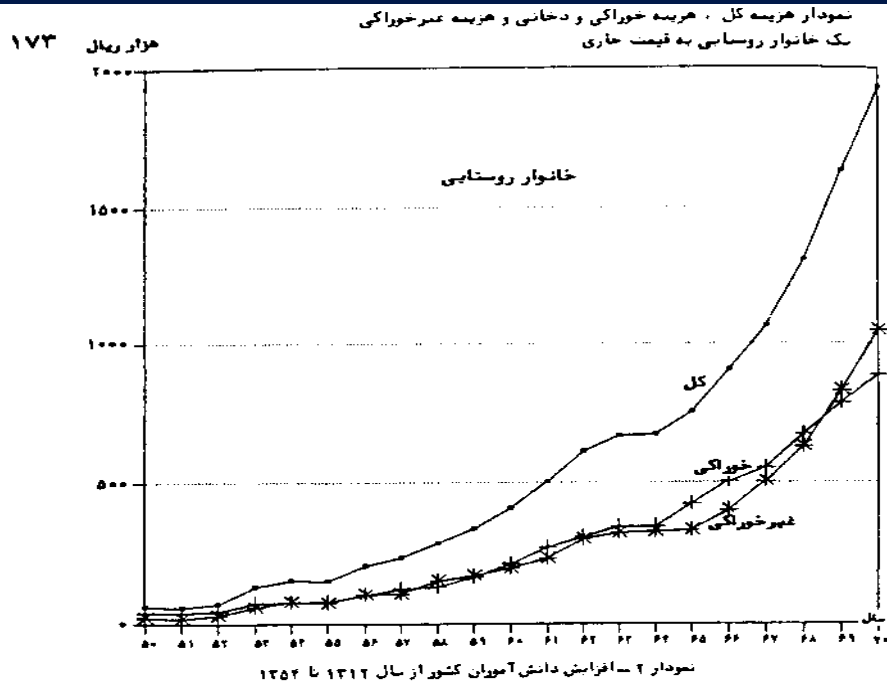
نمودار در خدمت طرحهای روستایی

نمودار در عین حالی که عملی ترین و پیچیده ترین وسیله نشان دهنده تغییرات ونوسانات برای تهیه کننده گزارش می باشد و در عین حال ساده ترین و گویا ترین وسیله برای هر مطالعه کننده گزارش است.



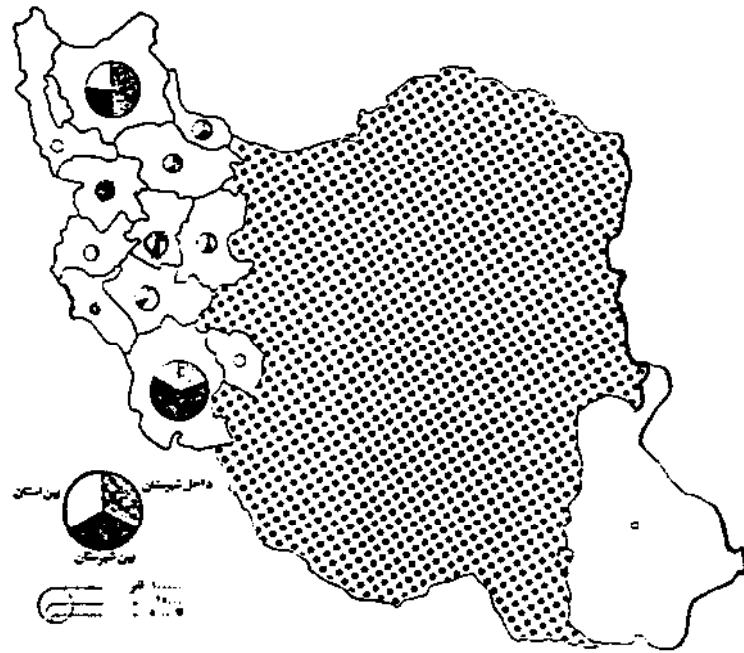
## ۱۰-۲-انواع نمودار

- ۱۰-۲-۱- نمودارهاي خطي
- ۱۰-۲-۲- نمودارهاي مستطيلي ساده و مرکب
- ۱۰-۲-۳- نمودارهاي پراکندگي

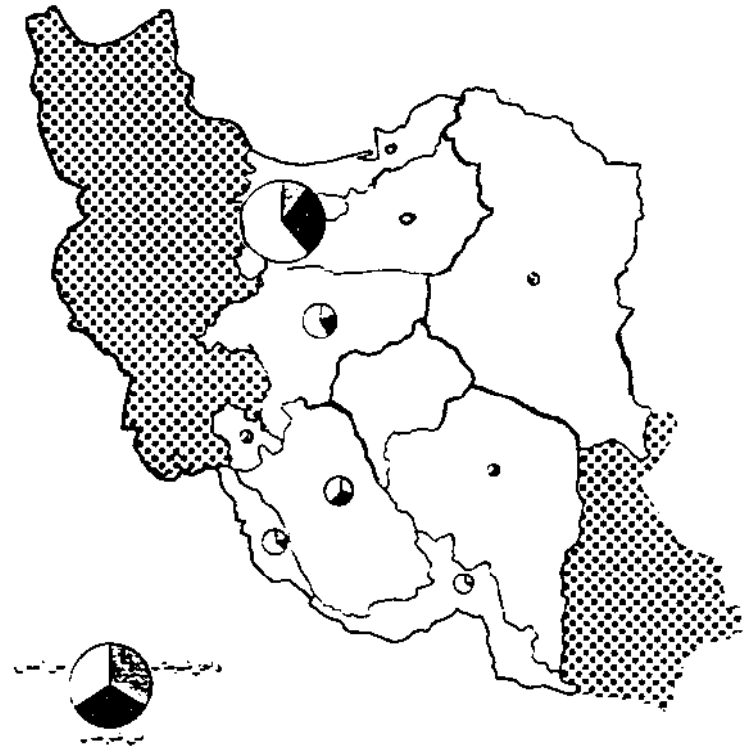


۴-۲-۱۰- نمودارهای دایره ای

۵-۲-۱۰- روش محاسبه شعاع دواير نسبي

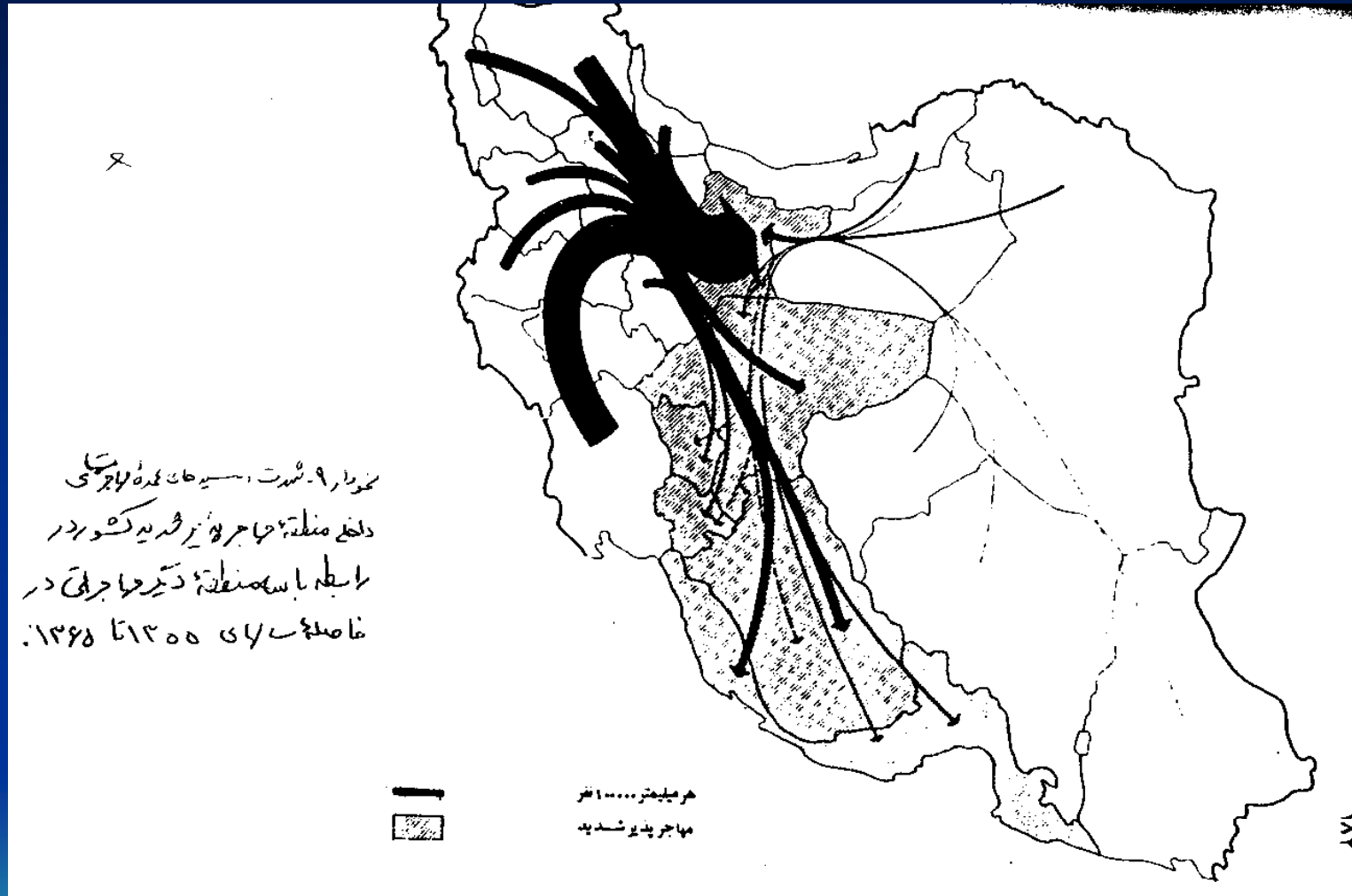


مهاجران (وارد شده) داخل مناطق مهاجرت کشور حسب استان و به  
تعلیق نوع مهاجرت در فاصله سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۵۸



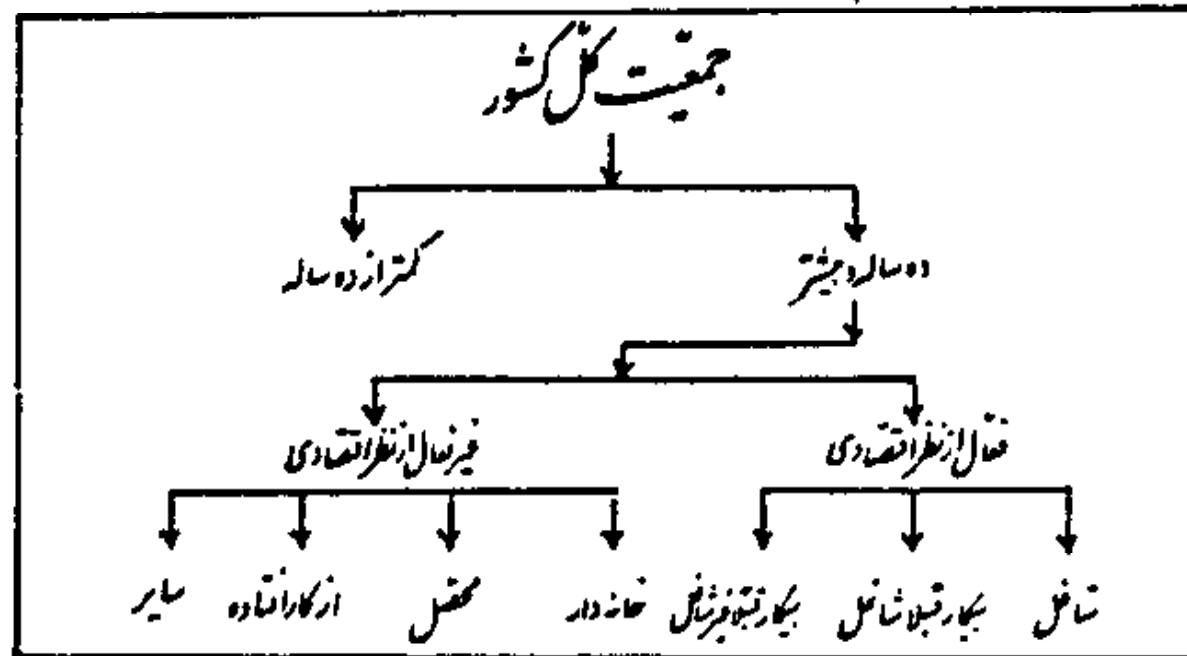
مهاجران (وارد شده) داخل مناطق مهاجرت کشور حسب استان و به  
تعلیق نوع مهاجرت در فاصله سالهای ۱۳۵۸-۱۳۶۰



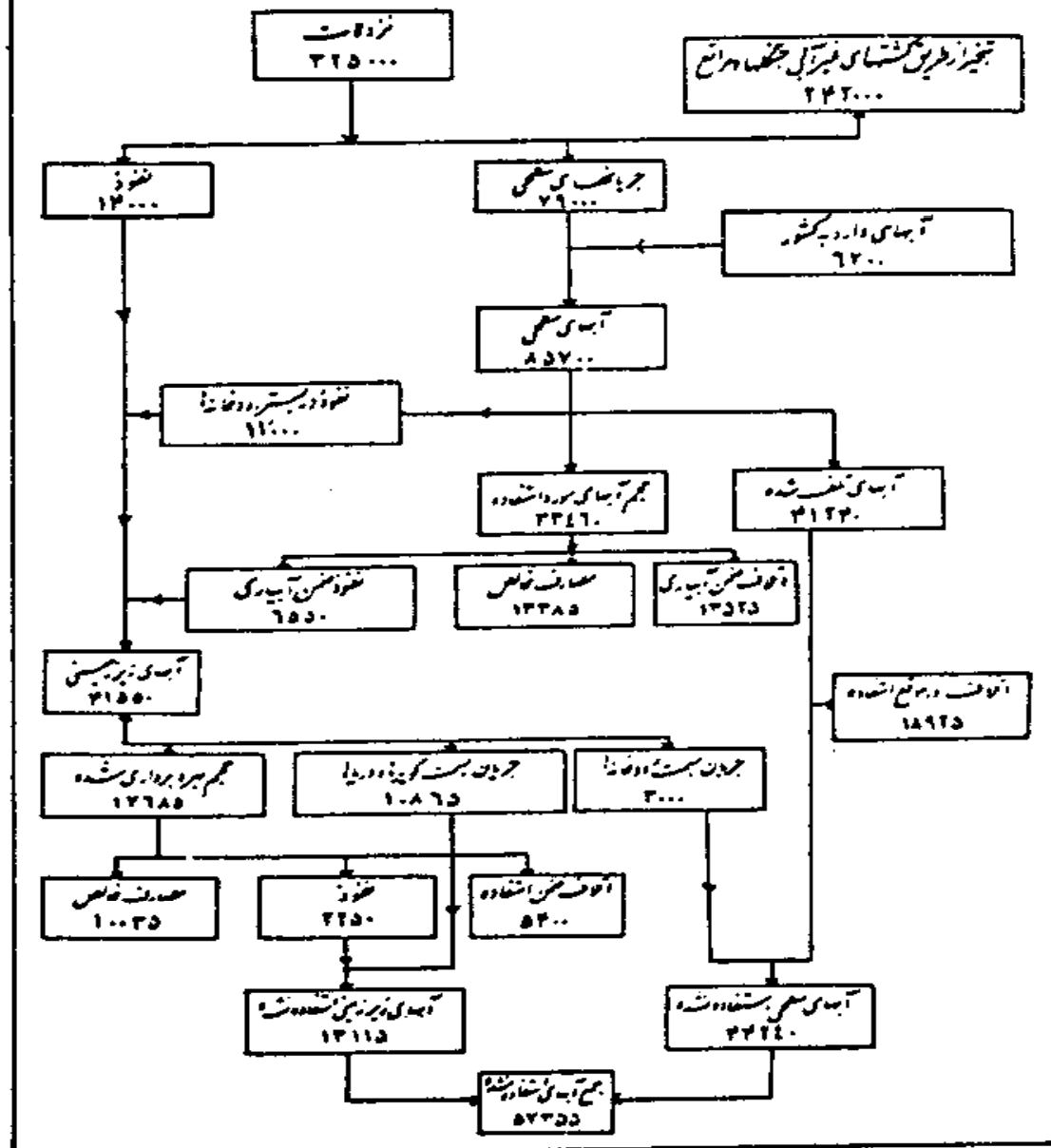


۱۰-۲-۱۰- نمودارهای سازمانی یا تقسیم بندی (چارت سازمانی)

نمودار تقسیم بندی جمعیت کشور در برهه های نیروی انسانی



نمودار ۱۴- بیلان آب کشور (ارزاهم به بیرون شرفیست سال)



ماخذ: وزارت نیرو - بیلان آب کشور، ۱۳۵۰.

# فصل یازدهم: عکسهای هوایی و کاربرد آنها در طرحهای روستایی

## ۱-۱۱- عکس برداری هوایی و تاریخچه آن

اولین عکس هوایی در سال ۱۸۵۳ توسط **G.S.Tournachon** که بعداً **Nadar** نامیده شد به وسیله بالون از پاریس گرفته شد.

اولین عکس هوایی از روستاها در همان سال به وسیله شخصی بنام **Laussolat**، به وسیله بالن از روستاهای نزدیک پاریس از چند صد متری زمین گرفته شد.  
در سال ۱۹۳۸ اولین کنگره «جغرافیایی هوایی» در پاریس تشکیل شد.





## ۲-۱۱- استفاده از عکسهای هوایی در ایران

در ایران نیز استفاده از عکسهای هوایی دارای قدمت زیادی نبوده، حدوداً از سال قبل هم از لحاظ تربیت کادر متخصص اقداماتی صورت گرفته است.

تا کنون دو سری عکسبرداری هوایی سرتا سری ایران تهیه شده است که یکی به مقیاس ۱:۵۰۰۰ و دیگری به مقیاس ۱:۲۰۰۰۰ که از اسفند ۱۳۴۳ شروع شد می باشد. اندازه عکسهای هوایی که در ایران مورد استفاده قرار می گیرد ۲۳.۲۳ سانتیمتر می باشد. موسساتی که در ایران موظف به اجرای عملیات عکسبرداری می باشند عبارتند از: اداره جغرافیایی ارتش و سازمان نقشه برداری کشور.

## ۳-۱۱- کاربرد عکسهای هوایی در طرحهای روستایی

معمولاً عکسبرداری هوایی به منظور تهیه نقشه توپوگرافی انجام می گیرد، و مطالعه کمی و کیفی سرزمین و منطقه مورد مطالعه از اهداف بعدی است.



از بررسی حوزه نفوذ، محدوده شهر و روستا، تشخیص کاربریهای موجود در اراضی وسیع کشاورزی کیفیت بناهای مسکونی، مکانیابی بهینه، جهات توسعه، مراحل توسعه و رشد روستا، توسعه فیزیکی روستاهای بزرگ و همچنین برآورد جمعیت، با استفاده از عکسهای هوایی میسر است.

۴-۱۱- علائم و نشانه های عمومی (قراردادی) مربوط به تفسیر و تهیه نقشه های هوایی



# فصل دوازدهم: آشنایی مقدماتی با تکنیک سنجش از دور (دور کاوی)

## ۱۲- سنجش از دور چیست؟

«سنجش از دور علمی است جهت شناسایی و اندازه گیری پدیده های زمینی و اتمسفری، توسط روشهای آنالوگ و سیستم دیجیتال با استفاده اطلاعات سنجنده های فضایی و هوایی» و «مطالعات هوایی و فضایی دو روشی است جهت کسب اطلاعات از راه دور که آنرا سنجش از راه دور (**Remot sensing**) می نامند.



## ۱-۲-۱-سنجش ازدور ماهواره اي و طرح ريزي كالبدي

امروزه ماهواره هاي ديده باني زمين ،مانند لندست و اسپات،اطلاعات ارزشمندي را براي طرح ريزان براي شهرو روستافراهم مي آورند.ابزار **TM**(رسام نقشه موضوعي )لندست تصاويري از كل زمين رادر يك چرخه ۱۶ روزه تهيه مي كند.

دو ابزار **HRV**(ديد باتوان تفكيك بالا)در ماهواره اسپات تمام كره زمين را در يك چرخه ۲۶ روزه به روش قراردادي تصويرقائم تحت پوشش قرار مي دهند.

### ۱-۲-۱-۱-سنجنده هاي غير تصويري و ماهواره هاي لندست

«سنجنده هاي غير تصويري آن دسته از سنجنده ها هستند كه حاصل سنجش آنها اطلاعاتي از شدت و ضعف انرژي بازتابي از عوارض زميني است.



## ۲-۱۲- رده بندي كلي ماهواره ها

### ۳-۱۲- تاريخچه سنجش از دور در ايران

پيشنهاد دولت ايران جهت استفاده از لندست يك در سال ۱۹۷۲ (۱۳۵۰) مورد موافقت سازمان برنامه ناسا قرار گرفت و سازمان برنامه به عنوان مجري طرح ماهواره هابه سازمان ناسا معرفي گرديد. اولين اطلاعات ماهواره اي از لندست يك در سال ۱۳۵۰ از آمريكا دريافت گرديد.

بعلت گسترش فعاليت در اواخر سال ۱۳۵۵ بخش مذكوره مركز سنجش از دور ايران تغيير نام يافت. از سال ۱۹۷۲ همزمان با فعاليت لندست يك اطلاعات ماهواره اي مربوط به ايران در دسترس محققان قرار داده شد.

### ۴-۱۲- کاربرد اطلاعات ماهواره اي در برنامه هاي کشاورزي و روستايي

۱. تهيه نقشه هاي کاربري زمين در وسعت زياد.
۲. کاربرد داده هاي ماهواره اي در حفظ منابع طبيعي
۳. کاربرد داده هاي ماهواره اي در نواحي کشاورزي - روستايي



الف - بررسی درختان میوه

ب - بررسی محصولات کشاورزی

- ۴- تهیه نقشه های پوشش های جنگلی در مناطق کوهستانی
- ۵- تهیه نقشه های پوشش برف در حوضه های آبخیز داری
- ۶- کاربرد داده های ماهواره ای در هیدرولوژی
- ۷- کاربرد اطلاعات ماهواره ای در تهیه نقشه گرمای آبها
- ۸- کاربرد اطلاعات ماهواره ای منابع آب
- ۹- کاربرد اطلاعات ماهواره ای در زمینه زمین شناسی و معدن
- ۱۰- کاربرد اطلاعات ماهواره ای در جنگل و مراتع
- ۱۱- کاربرد اطلاعات ماهواره ای در هواشناسی
- ۱۲- کاربرد اطلاعات ماهواره ای در کارتوگرافی



## ۷-۱۲- کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی «G.I.S» در طرحهای روستایی و کشاورزی

### ۱-۷-۱۲- پیشگامان کاربرد کامپیوتر در جغرافیا

کامپیوتر از ابتدای دهه ۱۹۵۰ در دسترس بود. تغییرات منظم و مهم در جغرافیا بین سالهای ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ اتفاق افتاد که بعدها در سال ۱۹۸۷ توسط جان استون **Jaston** «انقلاب کمی نامیده شد.

امروز می توان گفت با اینکه کامپیوتر یک ابزار بسیار پیچیده است، ولی به سادگی می توان از آن برای تجزیه و تحلیل پدیده ها و مفاهیم و همچنین یک سیستم بایگانی برای نگهداری انبوه داده ها استفاده کرد.



## ۲-۷-۱۲ - سیستم اطلاعات جغرافیایی (G.I.S) چیست؟

این روزها در مطالعات و برنامه ریزی روستایی و کشاورزی از سیستم های اطلاعات جغرافیایی که به رسم مخفف انگلیسی (G.I.S) یا (ساج) نامیده می شود مطالب زیادی به میان می آید، که مراحل آغازین خود را در کشور ما می گذرانند و برای خیلی ها این پدیده ناآشناست. «مجموعه ای سازمان یافته ای از سخت افزار و نرم افزار کامپیوتری، اطلاعات جغرافیایی و افراد متخصصی است که به منظور کسب، ذخیره، بهنگام سازی، پردازش، تحلیل و ارائه کلیه اشکال اطلاعات جغرافیایی طراحی و ایجاد شده است».

یک سیستم کامپیوتری (G.I.S) می تواند پنج عمل اصلی انجام دهد:

۱. دریافت input
۲. ذخیره store
۳. پردازش process
۴. تحلیل analyse
۵. بازداد output



### ۳-۷-۱۲ - سیستم اطلاعات جغرافیایی (G.I.S) و فرایند برنامه ریزی

این اطلاعات معمولاً به صورت نقشه های مختلفی که نشانگر شرایط توپوگرافی منابع آب، نوع خاک، جنگل و مراتع، اقلیم و زمین شناسی، جمعیت، املاک، تقسیمات کشوری، پدیده ها و زیر بنایی می باشد، به وسیله قابلیت های انطباق (**overlayng**) و ترکیب (**integration**)، اطلاعات فضایی و غیر فضایی در **G.I.S** ارائه می گردد.

### ۴-۷-۱۲ - تواناییها و کاربرد متداول **G.I.S**

در سطح ملی و منطقه ای و محلی تواناییها و کاربردهای **G.I.S** تقریباً پایان است.



در زیر نمونه هایی از موارد کاربرد و تواناییهای **G.I.S** فهرست شده است:

۱. نقشه برداری مهندسی

۲. فتوگرامتری

۳. تهیه نقشه از آمارهای سرشماری و سایر آمارها

۴. برنامه ریزی و مدیریت استفاده از زمین ،

۵. مطالعات برخورد محیطی

۶. نقشه سازی و مدیریت منابع طبیعی

۷. مطالعات بیولوژیکی و اکولوژیکی

۸. برنامه ریزی منطقه ای و محلی

۹. برنامه ریزی توسعه

۱۰. مطالعات محیطی و جغرافیایی



## بخش چهارم

آشنایی بانظام اداری و اجرایی طرحهای روستایی در ایران



# فصل سیزدهم : نظام اداری و اجرایی طرحهای روستایی در ایران

## ۱-۳-۱- تعریف نظام برنامه ریزی

نظام برنامه ریزی را می توان مجموعه ای از از قوانین و مقررات و سازمان و تشکیلات و روشهایی دانست که به منظور تهیه و تدوین و چگونگی اجرا ، نظارت و ارزیابی برنامه های توسعه کشور شده اند. بدین معنا که به وسیله این نظام دانسته شود:

چه فعالیتهایی؟

در چه مقیاسی؟

در کجا؟

با چه ابزار و وسایلی؟

با چه نیرویی؟

با چه هزینه ای؟

در چه وقت و در چه مدتی؟

باید انجام پذیرد .

## ۱-۱-۱-۳- نظام برنامه ریزی کشور قبل از انقلاب اسلامی

با تصویب قانون برنامه و بودجه در سال ۱۳۵۱، تشکیلات و وظایف نظام برنامه ریزی کشور جایگاه معین و مشخصی پیدا کرد و برنامه ریزی قانوناً در نظام اقتصادی، اجتماعی کشور به عنوان ابزاری و نهادی دائمی برای شکل دهی و تنظیم امور تثبیت گردید.

برنامه ریزی و تصمیم گیری در زمینه عمران روستایی در سه سطح شکل گرفت .

۱- در سطح کلان، برنامه ریزی با ایجاد مدیریت عمران روستاها در سازمان برنامه و بودجه .

۲- در سطح بخش - ملی با ایجاد وزارت تعاون و امور عمرانی روستایی.

۳- در سطح منطقه با ایجاد شعب سازمان برنامه و بودجه (دفتر برنامه ریزی) در استانها.

## ۱-۱-۲-۳- نظام برنامه ریزی بعد از انقلاب اسلامی

با توجه به قانون اساسی جمهوری اسلامی، قانون برنامه و بودجه، قانون تشکیلات شوراهای اسلامی، نظام مصوب شورای اقتصادی و آیین نامه ها و دستورالعمل های مربوطه در حال حاضر، مجموعه ای که بتوان آن را نظام برنامه ریزی کشور نامید از نظر حقوقی وجود دارد.

قوانین ومقرراتي که نظام برنامه ريزي فعلي کشور را شکل مي دهد عبارت است از:

- قانون اساسي جمهوري اسلامي ايران
- قانون برنامه وبودجه
- قانون تشکيل شوراهاي اسلامي کشور
- نظام برنامه ريزي مصوب شوراي عالي
- تبصره هاي قوانين بودجه سالانه در زمينه برنامه ريزي
- آيين نامه هاي اجرايي قوانين فوق
- قوانين مربوط به تأسيس پاره اي از وزارت خانه ها
- قانون عملياتي بانکي بدون ربا

۲-۱۳- مراحل تصميم گيري وگردش کار

الف - تهيه وتنظيم برنامه



۱. تصمیم‌گیری در مورد اهداف برنامه دراز مدت
۲. تعیین اهداف کلی برنامه های عمرانی میلن مدت
۳. تعیین خط مشی ها و سیاست های اقتصادی - اجتماعی
۴. تصمیم‌گیری در مورد چهارچوب کلان برنامه پنج ساله
۵. پیشنهاد برنامه های بخش های مختلف
۶. ایجاد هماهنگی های بخشی
۷. تلفیق برنامه
۸. بررسی و تأیید برنامه
۹. تصویب برنامه عمرانی پنج ساله

## ب - اجرا، نظارت و ارزیابی برنامه

- ۱- اجرای برنامه
- ۲- تخصیص اعتبارات
- ۳- نظارت بر اجرای برنامه
- ۴- گزارشهای اجرای برنامه

### ۳-۱۳ - سازمان دهی و گردش کار نظام برنامه‌ریزی

- رهبر یا شورای رهبری
- شورای نگهبان
- مجلس شورای اسلامی
- هیئت وزیران
- شورای اقتصاد
- وزارت برنامه و بودجه
- نظام بانکی
- دستگاه‌های اجرایی
- کمیته‌های مشترک برنامه‌ریزی
- شوراهای اسلامی کشور
- شوراهای عالی استانها
- شورای استان
- شورای شهرستان
- شورای بخش ده

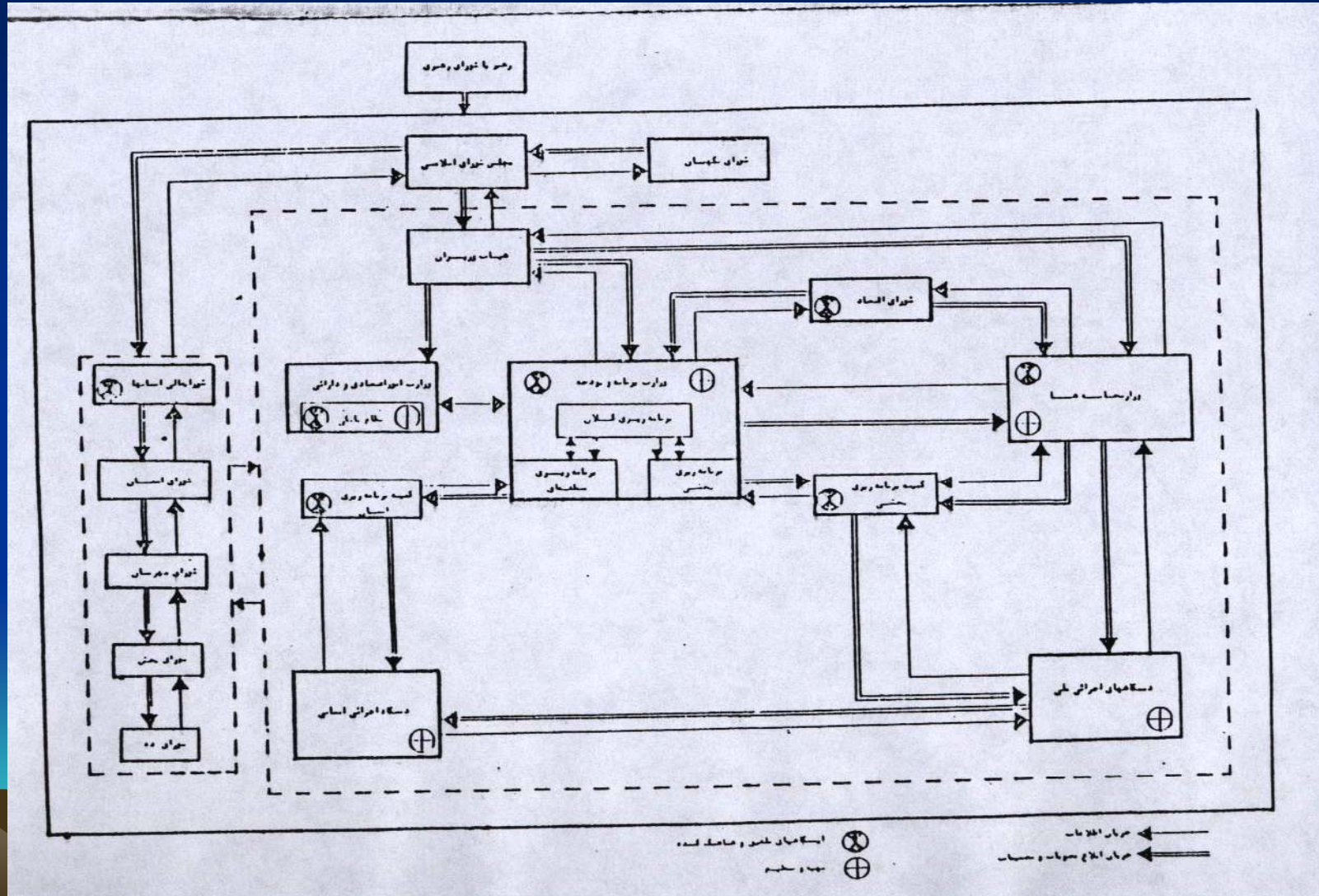
### ۴-۱۳ - جایگاه روستا در نظام برنامه‌ریزی کشور





۱-۴-۱۳ - شوراي اسلامي ده

شوراي اسلامي روستا به عنوان هسته اول برنامه ريزي روستايي، به عنوان يك ارگان پيشنهاد دهنده مشورتي با دستگاههاي اجرايي همكاري مي نمايد.



وظایف عمده شوراهای اسلامی از جمله ده در رابطه با نظام برنامه ریزی به شرح زیر است :

- بررسی شناسخت کمبودها و نیازها و نا رسیهای اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی و ارائه راه حل به مقامات مسئول .
- تهیه طرحها و پیشنهادهاي اصلاحي در امور اجتماعي و ارائه آن به شوراهای ما فوق جهت اطلاع و برنامه ریزی به مقامات مسئول اجرائی جهت اقدامات ممکن .
- برنامه ریزی و اقدام در جهت مشارکت مردم در انجام خدمات اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی با موافقت و هماهنگی مراجع ذیر ربط .
- نظارت بر اجرای هماهنگ و کامل برنامه های مصوب در زمینه های ، اقتصادی – اجتماعی، و فرهنگی .

۵-۱۳- روش تهیه طرحهای روستایی

الف : پروژه های که مسقیماً در امر تولید در زمینه های مانند کشاورزی ، دامداری ، جنگلداری ، ماهیگیری ، معدن ، صنعت و جهانگردی دخالت دارند .

ب: طرحهایی که برخورد غیر مستقیم در امر تولید دخالت دارند و پروژه های اجتماعی که شامل موارد زیرند:

- مسکن، شامل مسکن ارزان قیمت روستایی و محلی
- خدمات اجتماعی و اقتصادی شامل تسهیلات آموزشی، بهداشتی، فرهنگی، مذهبی، تفریحی و ورزشی
- تسهیلات اداری و خدمات نهادی، نیروی انتظامی، فروشگاه، بازار، انبار و تسهیلات فرآوری محصولات.
- امکانات عمومی، مانند: آب آشامیدنی، فاضلاب، تأمین و عرضه برق و نیرو، جمع آوری زباله ها.
- تأسیسات زیر بنایی، مانند جاده های فرعی، و شاهراها، راه آهن و راههای آبی، پلها، حمل و نقل عمومی، ارتباط رادیویی و مخابرات.

سازمان زیر برای تهیه و اجرای طرحهای توسعه روستایی پیشنهاد می شود:

۱. گروه نخست همکاران فنی تهیه طرح
۲. گروه دوم همکاران بخش خدماتی طرح
۳. گروه سوم، همکاران بخش مدیریت و هماهنگی طرح (مشاوران فنی - کمیته تحقیق - طرح، مجری و هماهنگ کننده تحقیق).

## ۲-۵-۱۳ - مراحل کار هر طرح و کارهای مشخص هر مرحله

### الف - مرحله یک ، کارهای پژوهشی مقدماتی

۱. تنظیم قراردادهای لازم با کارفرما
۲. تدوین مجموعه دقیق متغیرهای لازم برای اندازه گیری
۳. مشخص کردن و محدود کردن هدفهای تحقیق به کمک جدولهای توزیع متغیرهای اصلی
۴. تنظیم پرسشنامه لازم در هر زمینه .
۵. مشخص کردن روشهای تحقیق در هر یک از زمینه های تحقیق.
۶. هماهنگ سازی ، یک کاسه سازی پیرایش و تست پرسشنامه ها
۷. نگارش تعریف مفاهیم پرسشنامه ها
۸. آموزش کارکنان عملیات مختلف میدانی.
۹. تنظیم برنامه کاری و زمان بندی هر یک از کارها

### ب- مرحله دوم ، جمع آوری اطلاعات (عملیات میدانی)

- ۱- ارائه داده های کمی
- ۲- سازمان دادن اجرای تحقیق های غیرآماري
- ۳- استخراج نتایج آمارگیریها
- ۴- تنظیم برنامه کاری و زمان بندی کارها

## ج- مرحله سوم تحلیل داده های نتیجه گیری

- ۱- تنظیم برنامه تحلیل و نتیجه گیری
- ۲- تدوین ، نتیجه گیری و نگارش نتایج
- ۳- انجام آزمونهای آماری
- ۴- نگارش ، ویرایش ، تکمیل متن
- ۵- بحث و گفتگو و طرح گزارشهای ۱ تا ۴ بالا
- ۶- تنظیم برنامه کاری

## د- مرحله چهار ، انتشار گزارشها و تحویل

- ۱- نتیجه گیری و سنتز کلی از مجموع کارهای انجام شده
- ۲- تدوین نتیجه گیریهای اجمالی برای ارائه به مقامهای بالاتر
- ۳- انتشار نتیجه گیریهای تحقیق در سه مرحله
- گزارش اجمالی تحقیق برای مقامهای بالاتر.
- گزارش نتیجه گیری نهایی و پیشنهادها
- تحویل وسایل کار به دستگاهها
- تسویه حساب مالی

## ۶-۱۳ - سازمانهای فعال در مناطق روستایی

- ۱- وزارت آموزش و پرورش
- ۲- وزارت بهداشت و درمان
- ۳- وزارت کشاورزی
- ۴- همکاری وزارت جهادسازندگی
- ۵- وزارت راه و ترابری
- ۶- همکاری بنیاد مسکن در بهسازی روستاها
- ۷- وزارت نیرو
- ۸- وزارت نفت
- ۹- نیروهای انتظامی

### ۱-۶-۱۳ - نهادها و مؤسسات روستا

محدوده دهستان که به وسیله دهداری اداره می شود، کوچکترین واحد تشکیلاتی اداری و سیاسی کشور شناخته شده است.

بدین ترتیب اداره روستا به عهده شورایی هر روستاست که تحت عنوان شورایی اسلامی روستا» امور مربوط به اداره و تشکیلات هر ده را به عهده دارد. این شورا که جانشین کدخدا در نظام قبل از انقلاب است.

جای نظام اداره سنتی را در جامعه روستایی ایران به عهده گرفته است.

[www.salampnu.com](http://www.salampnu.com)

## سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

[www.salampnu.com](http://www.salampnu.com)